

ISSN 2412-9135

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Серія 18

Право

Випуск 40

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 8824 від 01.06.2004 р. (перереєстровано – Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 22863-12763ПР від 19.08.2017 р.)

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей 081 – Право, 262 – Правоохоронна діяльність, 293 – Міжнародне право
на підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.law.npu.kiev.ua

Рекомендовано рішенням Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 8 від 27 червня 2023 року)

Головний редактор:

В. Ю. Стеценко – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Б. І. Андрусишин** – доктор історичних наук, професор;
В. В. Белєвцева – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
К. І. Беляков – доктор юридичних наук, професор;
Є. В. Білозьоров – кандидат юридичних наук, доцент;
М. Ю. Віхляєв – доктор юридичних наук, професор;
О. С. Дніпров – доктор юридичних наук;
Ярослав Добковскі – габілітований доктор права, професор;
О. Д. Довгань – доктор юридичних наук, професор;
І. В. Зозуля – доктор юридичних наук, професор;
О. О. Золотар – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
І. Ф. Корж – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
М. О. Ларкін – кандидат юридичних наук, доцент;
А. О. Монаснко – доктор юридичних наук, професор;
Н. М. Опольська – кандидат юридичних наук, доцент;
В. Г. Пилипчук – доктор юридичних наук, професор;
В. В. Тильчик – доктор юридичних наук, професор;
О. В. Токарчук – доктор юридичних наук, доцент.

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
Н 34 **М. П. ДРАГОМАНОВА. Серія 18. Право.** Журнал / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені
Михайла Драгоманова. – Випуск 40. – Одеса: Видавничий дім “Тельветика”, 2023. – 50 с.

УДК 06

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів вищих
навчальних закладів та співробітників наукових установ України, у яких висвітлюються актуальні теоретичні,
наукові та науково-методичні проблеми правових наук.

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.01>

Галич Р. В.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджено теоретичні аспекти, нормативне регулювання та актуальні проблеми, пов'язані із захистом трудових прав громадян України в умовах війни. Дана проблема є надзвичайно важливою та актуальною в сучасному соціально-економічному контексті України, оскільки збереження та захист трудових прав населення мають вирішальне значення для забезпечення соціальної справедливості та стабільності в країні. Розглянуто загальні законодавчі умови, які мають бути дотримані при захисті трудових прав в умовах війни в Україні. Важливою основою є Конституція України, яка гарантує право на працю та соціальний захист. Крім того, в даній статті проаналізовано новоприйняті закони щодо організації та оптимізації трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні. Однією з ключових проблем у таких умовах є збалансоване забезпечення інтересів як працівників, так і роботодавців. Нові нормативні акти ставлять за мету забезпечити права працівників на безпеку та гідні умови праці в умовах конфлікту. Враховуючи зростаючу потребу у захисті трудових прав в умовах військового конфлікту, ці закони визначають реалії сучасного трудового законодавства в Україні, що дозволяє ефективніше впоратися із викликами воєнного стану та забезпечити необхідний рівень захисту працівників. Також у цьому дослідженні наведено сучасні тенденції з розвитку та змін у сфері захисту трудових прав в умовах війни в Україні. Однією з основних тенденцій є посилення уваги до гарантування прав працівників, які працюють на територіях, що стали ареною збройних конфліктів. Наголошено про необхідність посилення заходів та співробітництва на різних рівнях для забезпечення прав та інтересів працівників в умовах війни. В роботі охарактеризовано розвиток трудових прав та їх захисту в Україні в умовах війни, який свідчить про динамічний та мінливий характер цієї проблеми. Період збройних конфліктів в Україні спровокував значні виклики та вимагає постійного аналізу та адаптації законодавства та правових механізмів для захисту прав працівників. У статті зроблено висновки щодо проблем захисту трудових прав в умовах війни в Україні.

Ключові слова: трудові права, працівник, роботодавець, воєнний стан, трудовий договір, захист трудових прав.

Актуальність проблеми. Воєнні дії на території України призвели до серйозних викликів у сфері прав і свобод громадян, зокрема у сфері трудових прав. Воєнний конфлікт супроводжується рядом надзвичайних обставин, які можуть обмежувати доступ до праці, освіти та інших соціальних благ. Під час воєнного стану захист трудових прав має важливе значення для громадян, оскільки праця є ключовим елементом соціальної і економічної стабільності. Відсутність або обмеження можливості здійснювати трудові права може суттєво позначитися на добробуті населення та загальній ситуації в країні. В умовах воєнного конфлікту обмеження трудових прав повинні бути обґрунтованими, пропорційними та здійснюватися відповідно до закону. Розуміння та аналіз того, яким чином війна впливає на трудові права громадян, допомагає суспільству та законодавцям забезпечити кращий захист цих прав під час надзвичайних обставин. У зв'язку з цим, дослідження проблем захисту трудових прав в умовах війни є актуальним завданням, яке спрямовано на збереження гідності та свободи громадян, забезпечення стабільності суспільства та дотримання принципів правової держави в найскладніших умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який встановлює норми та процедури, що регулюють права та обов'язки працівників та роботодавців у воєнний період, діє порядок мобілізації працівників, організацію робочого часу та гарантує захист права на працю в умовах загрози національній безпеці. Наразі дослідники активно вивчають питання захисту трудових прав в контексті війни в Україні. Недавні дослідження акцентують увагу на таких аспектах, як вплив воєнного конфлікту на зайнятість, безробіття та заробітну плату населення, а також аналізують

роль держави та міжнародних організацій у захисті трудових прав в умовах війни. Тим не менш існує необхідність подальших досліджень і вдосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного захисту прав і соціального благополуччя громадян у воєнний період.

Мета дослідження. Полягає в оцінці сучасних проблем регулювання та аспектів захисту трудових прав в контексті війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з актуальних проблем сучасного трудового права є захист трудових прав працівників в умовах війни. Широка військова агресія проти України, що триває з лютого 2022 року, створює значні труднощі для реалізації права на працю, заробітну плату, безпечні та здорові умови праці, соціальне страхування тощо. Захист трудових прав є важливою складовою правової системи України, що утверджується Конституцією України. Згідно зі ст. 43 Конституції України, кожний громадянин має право на працю, включаючи вибір виду заняття та роду діяльності. Принципи захисту прав працівників та їх соціальних гарантій закріплені у статтях 41–47 Конституції України. Конституція гарантує право на справедливу оплату праці, обмеження тривалості робочого часу, щорічну відпустку, право на створення профспілок та участь в страйках для захисту трудових прав, а також передбачає право на соціальний захист працівників у випадку безробіття, хвороби, інвалідності та інших негараздів [1]. Отже, і в умовах війни не можна відходити від цих конституційних постулатів.

Початок збройної агресії та запровадження воєнного стану суттєво вплинуло на регулювання трудових відносин. Водночас військовий конфлікт вимагав негайних змін і відповідного реагування з боку парламенту. Відповідно до цих потреб, був прийнятий спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». За допомогою даного Закону було встановлено особливості регулювання трудових відносин, також було введено такі як можливість призупинення дії трудового договору. Крім того, в законі передбачено ряд гарантій як для працівника, так і для роботодавця. Таким чином у працівників є можливість розірвати трудовий договір у строк, який вказаний в заяві, як справедливо відмітили Менджул М. В., Калько А. І. Це надає їм більше гнучкості в умовах надзвичайних обставин. Разом з тим, згідно закону, роботодавець може звільнити працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності, що може бути важливим у воєнний час [2]. Поліпшення процесуальних відносин в даному контексті, на нашу думку, не мають порушувати норми матеріального права.

Не оминає увагою ці питання і Сидоренко А. С. Організація трудових відносин в умовах дії режиму воєнного стану в Україні охоплює всі аспекти трудових відносин між працівниками та роботодавцями, що функціонують усередині країни. Це включає в себе всі види діяльності, форми власності підприємств, та галузеву приналежність. Також ця проблема зачіпає осіб, які працюють за трудовими договорами з фізичними особами протягом періоду дії режиму воєнного стану, що був введений відповідно до законодавства України та набуває чинності згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Важливо відзначити, що під час дії режиму воєнного стану відбувається обмеження конституційних прав і свобод громадян відповідно до положень статей 43 та 44 Конституції України. Відповідно до ст. 43 КУ, кожна особа має право на працю, включаючи можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Тим не менш, під час воєнного положення було введено обмеження на використання примусової праці. Примусовою працею не вважається військова або альтернативна (невійськова) служба, а також праця чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. У свою чергу, стаття 44 Конституції гарантує право на проведення страйку з метою захисту своїх економічних та соціальних інтересів, а заборона страйку можлива лише на підставі закону. Відповідно до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» згідно зі ст. 19, страйки забороняються. Разом з тим, закон передбачає можливість військовому командуванню (військовим адміністраціям) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб. Таким чином можна дійти до висновку, що під час воєнного положення відбувається обмеження права на вільний вибір праці та проведення страйків. Тим самим, працівники будуть вимушені працювати на тих роботах, що не відповідають їх кваліфікації, вільному вибору, і фактично реалізації трудової функції [4].

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», прийнятий 15 березня 2022 року, встановлює правовий фреймворк для регулювання трудових відносин в умовах війни на території України. Цей закон визначає основні принципи та правила, які стосуються працівників усіх установ, організацій і підприємств, незалежно від їх виду діяльності, форми власності та галузевої приналежності. Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» регулює питання стосовно особливостей державної служби, трудових відносин на підприємствах та установах, права та обов'язки осіб, які працюють за трудовими договорами з фізичними особами, а також заборону страйків та відносини між військовою службою та трудовим законодавством. Тим самим був визначений порядок прийому на державну службу, переведення та звільнення працівників державних органів під час воєнного стану. Водночас були встановлені права та обов'язки державних службовців в умовах воєнного стану. Додатково був зарегламентований порядок укладення трудових договорів, умови та оплати праці а також соціальний захист працівників під час воєнного положення. Слід зазначити, що Закон встановив спеціальні умови для тих, хто працює за трудовими договорами з фізичними особами [5].

Варто звернути увагу на те, що Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» містить ряд принципів в порівнянні з Кодексом законів про працю України. Наприклад працівник та роботодавець, за взаємною згодою, мають можливість визначати форму трудового договору. Також, згідно даного Закону, випробувальний термін може бути встановлений для будь-якої категорії працівників. А це на нашу думку жодним чином не пов'язано з особливостями режиму воєнного стану. Наведений постулат значно відрізняються від попередніх норм Кодексу законів про працю України, де встановлені винятки для певних категорій працівників, а саме для осіб, котрі не досягли 18-ти років, спеціалістів після закінчення ВНЗ, осіб з інвалідністю, працівників на тимчасові та сезонні роботи. Додатково Закон визначає ряд особливостей, пов'язаних з переведенням працівників на іншу роботу і зміною істотних умов праці в умовах воєнного положення, включаючи випадки, коли таке переведення може здійснюватися без попередньої згоди працівників. Тим самим, роботодавець звільняється від обов'язку повідомляти працівнику про зміну істотних умов праці завчасно, як це передбачено у ч. 3 ст. 32 КЗпПУ (за 2 місяці). Проте, важливо зауважити, що допускається зміна істотних умов праці, якщо це обумовлено змінами в організації виробництва та праці, так само, як і раніше. Виходячи з цих відмінностей можна знайти як переваги, так і недоліки. Можливість визначення форми трудового договору за взаємною згодою сторін та встановлення випробувального терміну для будь-якої категорії працівників можуть стимулювати більшу гнучкість та індивідуалізацію укладання трудових договорів, що враховує специфіку різних видів робіт та потреби роботодавців і працівників. Але це буде потребувати більш відповідального підходу для запобігання можливим зловживанням роботодавцями або зловживанням працівниками. Звільнення роботодавця від обов'язку повідомляти працівнику про зміну істотних умов праці завчасно, може полегшити адаптацію до умов, які швидко змінюються під час військового конфлікту. Тим не менш, це може негативно вплинути на захист трудових прав, особливо на право на інформацію та можливість відповідного реагування на зміни умов праці. А це переважно так звана турбота про фінансову діяльність суб'єктів господарювання. Тому необхідно забезпечити рівновагу між захистом прав працівників та необхідністю роботодавців швидко адаптуватися до надзвичайних умов під час збройної агресії [6].

Досліджуючи вищезазначений законодавчий акт, звертають увагу і на статтю 4 Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Згідно цієї статті було передбачено особливий механізм для працівників, які перебувають у зоні бойових дій та стоять перед загрозою для свого життя та здоров'я. У працівників існує право розірвати трудовий договір за власною ініціативою, визначаючи самостійно строк виконання цього кроку. Однак є винятки, коли примусове залучення до суспільно корисних робіт у воєнний час або залучення до робіт на об'єктах критичної інфраструктури не дає права на самостійне припинення трудових відносин. Таким чином у працівника є можливість коли та за яких умов розірвати трудовий договір відповідно до воєнного положення [7]. В свою чергу, розглядаючи питання розірвання

трудового договору стаття 5 надає право роботодавцю звільнити працівника за власним бажанням під час тимчасової непрацездатності працівника або в період відпустки, за винятком відпустки по вагітності та пологах і відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трьох років. Звільнення повинно бути датоване на перший робочий день після закінчення вказаного періоду тимчасової непрацездатності або відпустки. Це може позитивно впливати на захист трудових відносин, оскільки відбувається підвищення ризику недопущення зловживань з боку роботодавців через те, що працівник має право на збереження праці та виконання своїх обов'язків у важливі періоди життя. Також це допомагає збереженню соціальних гарантій працівників, що перебувають у стані тимчасової непрацездатності або відпустки для догляду за дитиною. Таким чином, дана стаття спрямована на покращення захисту трудових прав працівників та забезпечення більшої соціальної справедливості в умовах воєнного стану.

Машков К. Є., Горностай О. Б., Товт Т. слушно аналізують статтю 6: стаття визначає особливості регулювання роботодавцем тривалості робочого часу та часу відпочинку. У зв'язку з цим, у період воєнного стану нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 60 годин на тиждень а для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, максимальна тривалість робочого часу не може перевищувати 50 годин на тиждень. Тоді як у КЗпПУ нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень, також підприємства і організації, укладаючи колективний договір, мають можливість встановлювати меншу норму тривалості робочого часу. Також, у період дії воєнного стану не застосовуються норми, визначені у статті 53 (щодо тривалості роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів), частині першій статті 65, частинам третій–п'ятій статті 67, а також статтям 71–73 (щодо святкових і неробочих днів) Кодексу законів про працю України [8]. Отже, протягом дії воєнного стану не діють наступні норми КЗпПУ: скорочення робочого часу на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні напередодні святкових і неробочих днів, обмеження тривалості робочого дня напередодні вихідних днів за шестиденному робочому тижні не більше 5 годин, можливість перенесення вихідного дня на наступний після святкового або неробочого, заборона залучення до робіт у вихідні, святкові й неробочі дні, вимога щодо компенсації за залучення до робіт у вихідні, святкові й неробочі дні. Не зрозуміла позиція законодавця пропорції 60 і 50 годин, особливо в частині саме 50 годин при скороченій тривалості робочого часу.

Зміни торкнулися й положення наступних положень. У статті 10 встановлено основні положення щодо виплати заробітної плати працівникам під час воєнного стану. Відповідно до цього закону роботодавець зобов'язаний докладати всіх зусиль для забезпечення своєчасної виплати працівникам заробітної плати та її виплати на умовах, передбачених трудовим договором. Водночас, виплата заробітної плати може бути відкладена у разі наслідків воєнних дій або інших непереборних обставин, але роботодавець залишається зобов'язаним виплатити цю зарплату у майбутньому. В разі неможливості провести своєчасну виплату через військові обставини, строк виплати заробітної плати може бути відкладений до відновлення виробничої діяльності підприємства [9]. У зв'язку з цим, для працівника це може мати негативні наслідки, оскільки відбувається затримка з виплатою заробітної плати, відсутністю можливості вимагати компенсацію. Крім того, якщо цілком можна погодитись з баченням економічного захисту роботодавців, але ж це не може порушувати баланс інтересів роботодавця-працівник.

Особливу увагу слід звернути на положення статті 13 щодо призупинення трудових договорів. Зупиненням трудового договору є тимчасове припинення роботодавцем можливості працевлаштування у зв'язку з військовою агресією проти України та тимчасове припинення виконання працівником роботи згідно з укладеним трудовим договором. Це призводить до тимчасового припинення виконання сторонами зобов'язань, передбачених трудовим договором, у зв'язку із неможливістю виконання їх через воєнну ситуацію. При цьому призупинення трудового договору не припиняє трудових відносин. У цей період працівники не можуть бути звільнені за невиконання своїх обов'язків. Працівники, з якими розірвано трудові договори, за цей період не отримуватимуть заробітної плати. Середній дохід за період призупинення трудового договору не розраховується. Крім того, якщо працівник захворів під час призупинення

трудового договору, він не має права на лікарняні, оскільки не втратить доходу. Таким чином, відповідно до положень ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», держава, яка веде війну проти України, повинна повністю компенсувати заробітну плату, гарантійні та компенсаційні виплати працівникам протягом призупинення дії трудового договору [10]. Тож, для працівників наслідками може бути тимчасове припинення отримання заробітної плати та лікарняних виплат, тим не менш, працівники зберігають свої робочі місця і не можуть бути звільнені через відсутність виконання роботи під час призупинення дії трудового договору. Також у працівників є залежність від компенсації, оскільки у разі призупинення трудового договору через воєнний конфлікт, працівники не отримують заробітну плату та лікарняні виплати, а відшкодування цих втрат може залежати від компенсації, яку надає держава, яка веде війну проти України. Тому слід як вбачається на законодавчому рівні передбачити конкретні джерела компенсації і механізм нарахування таким працівникам за рахунок російського агресора.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі аналізу статей Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», було виявлено, що працівники в умовах дії воєнного положення зіштовхнулись з серйозними обмеженнями у можливості реалізації своєї трудової функції, проведення страйків тощо. Через суперечливі норми законодавства, що регулюють трудові відносини в умовах воєнного положення, існує необхідність внесення змін до даного акту, оскільки введений воєнний стан є тривалим у часі, тому необхідно удосконалити трудові відносини у різних напрямках, а саме: вдосконалення законодавства, що діє наразі (може включати в себе наближення діючих до положень Кодексу); забезпечення права працівників на страйк, в реалізації цього допоможе створення спеціальних процедур, які б дозволяли проводити страйки в обмеженому режимі та в інтересах захисту соціальних інтересів; забезпечення права працівників на вільний вибір праці, та гарантувати право на вибір праці відповідно до їх інтересів та можливостей. Однозначно держава зіштовхнулася, поряд з іншими, з потужними економічними викликами, але недопустимо розробка норм, які захищаючи суб'єктів господарювання різних форм власності в особі роботодавців за рахунок позбавлення соціально-трудового захисту працівників. А поліпшення фінансової стабільності держава здатна досягти створюючи середовище захищеності саме для працівників.

Таким чином, удосконалення трудових відносин в умовах воєнного положення вимагає комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін, а такий підхід допоможе забезпечити захист прав та інтересів працівників та сприяти стабільності в суспільстві.

Чітке та зрозуміле правове регулювання є важливим для забезпечення стабільності та функціонування трудових відносин у ситуації воєнного стану. Однак варто залишати місце для подальших обговорень та вдосконалення законодавства, оскільки сучасні проблеми у сфері праці вимагають постійного аналізу та адаптації до нових реалій.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.09.2023).
2. Менджул М.В., Калько А.І. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 168–171.
3. Сидоренко А. С. Вплив covid-19 та війни в Україні на сферу трудових відносин: окремі аспекти. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 236–243.
4. Кохан Н.В. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 189–193.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: .Закон України від 19.07.2022 № 2352-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 28.09.2023).
6. Ковальчук В. Трудові відносини під час війни: аналіз норм надзвичайного трудового законодавства України. 2022. С. 1-28. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Trudovi_vidnosini_2022.pdf (дата звернення: 30.09.2023).

7. Таран І.О., Плєскун О.В. Трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 353–355.
8. Машков К. Є., Горностаї О. Б., Товт Т. О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 125–131.
9. Саксонов В. Деякі змін у законодавстві сучасної України про працю в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. № 2. С. 476–482.
10. Поліщук Т.І. Трудові відносини в умовах воєнного стану: особливості та регулювання. 2023. С. 1–7. URL: <http://vtei.com.ua/doc/2023/konf2203/2/5.pdf>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Mendzhul M.V., Kalko A.I. (2022). Okremi problemy realizatsii prava na pratsiu v umovakh voiennoho stanu [Separate problems of the implementation of the right to work in the conditions of martial law], *Elektronne naukove vydannia "Analitichno-porivnialne pravoznavstvo" № 5* [Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence" № 5]. S. 168–171 [in Ukrainian].
3. Sydorenko A. S. (2022). Vplyv covid-19 ta viiny v Ukraini na sferu trudovykh vidnosyn: okremi aspekty [The impact of covid-19 and the war in Ukraine on the sphere of labor relations: certain aspects], *Pravo i suspilstvo № 4* [Law and society № 4]. S. 236–243 [in Ukrainian].
4. Kokhan N.V. (2022). Obmezheniya prava na pratsiu v umovakh voyennoho stanu [Restrictions on the right to work under martial law], *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal № 7* [Legal scientific electronic journal № 7]. S. 189–193 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Zakon Ukrainy "Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu" vid 19.07.2022 № 2352-IX [Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations in Martial Law" of July 19, 2022 No. 2352-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> [in Ukrainian].
6. Kovalchuk V. (2022). Trudovi vidnosyny pid chas viiny: analiz norm nadzvychainoho trudovoho zakonodavstva Ukrainy [Labor relations during the war: an analysis of the norms of emergency labor legislation of Ukraine]. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Trudovi_vidnosini_2022.pdf, S. 1–28 [in Ukrainian].
7. Taran I.O., Pleskun O.V. (2022). Trudovi vidnosyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Labor relations in the conditions of martial law in Ukraine], *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal № 11* [Legal scientific electronic journal № 11]. S. 353–355 [in Ukrainian].
8. Mashkov K. Ye., Hornostai O. B., Tovt T. O. (2022). Osoblyvosti trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravove rehuliuвання [Peculiarities of labor relations under martial law: normative and legal regulation], *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii № 1* [Actual problems of domestic jurisprudence № 1]. S. 125–131 [in Ukrainian].
9. Saksonov V. (2022). Deiaki zminy u zakonodavstvi suchasnoi Ukrainy pro pratsiu v umovakh voiennoho stanu [Some changes in the legislation of modern Ukraine on work under martial law], *Naukovyy visnyk DDUVS № 2* [Scientific Bulletin of DDUVS № 2]. S. 476–482 [in Ukrainian].
10. Polishchuk T.I. (2022). Trudovi vidnosyny v umovakh voiennoho stanu: osoblyvosti ta rehuliuвання [Labor relations under martial law: features and regulation], URL: <http://vtei.com.ua/doc/2023/konf2203/2/5.pdf>. S. 1–7 [in Ukrainian].

Galych R. Problems of protection of labor rights in war conditions

The article examines the theoretical aspects, regulatory framework and topical issues related to the protection of labor rights of Ukrainian citizens in times of war. This issue is extremely important and relevant in the current socio-economic context of Ukraine, since preservation and protection of labor rights of the population are crucial for ensuring social justice and stability in the country. The author examines the general legislative conditions that must be met when protecting labor rights in the context of war in Ukraine. An important basis is the Constitution of Ukraine, which guarantees the right to work and social protection.

The article analyzes the newly adopted laws on organization and optimization of labor relations under martial law in Ukraine. One of the key challenges in such conditions is to ensure a balanced protection of the interests of both employees and employers. The new regulations aim to ensure the rights of employees

to safety and decent working conditions in a conflict situation. Given the growing need to protect labor rights in the context of military conflict, these laws define the realities of modern labor legislation in Ukraine, which allows us to cope more effectively with the challenges of martial law and ensure the necessary level of protection for employees. The article presents current trends in the development and changes in the field of labor rights protection in the context of war in Ukraine. One of the main trends is an increased focus on guaranteeing the rights of employees working in the territories that have become the scene of armed conflicts. The author emphasizes the need to strengthen measures and cooperation at various levels to ensure the rights and interests of workers in times of war. The author characterizes the development of labor rights and their protection in Ukraine in the context of war, which demonstrates the dynamic and changing nature of this issue. The period of armed conflicts in Ukraine has provoked significant challenges and requires constant analysis and adaptation of legislation and legal mechanisms for the protection of workers' rights. The article draws conclusions about the problems of labor rights protection in the context of war in Ukraine.

Key words: *labor rights, employee, employer, martial law, employment contract, protection of labor rights.*

УДК 340.123

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.02>

Головко Д. В.

ОБҐРУНТУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНОМ

Отто Ейхельман акцентував увагу на принципі самовизначення народу та необхідності наповнення європейського інформаційного простору інформацією про ресурсний потенціал українців, державну незалежність України. Всі свої особисті навички та вміння він намагався донести до своїх учнів.

У своїх наукових дослідженнях і лекціях Отто Ейхельман поєднує право і правопорядок з концепцією державної влади, принципами взаємовідносин держави і закону, раціональним співвідношенням індивідуальних, громадянських і політичних свобод у державі.

Дослідження вченого безпосередньо пов'язані з проблемами державотворчих процесів. Це роботи, що розкривають принципи і зміст міжнародних відносин, дослідження з адміністративної організації, реформа місцевого самоврядування, розвиток правових і соціальних відносин у суспільстві, обґрунтування федеративної ідеї державного устрою.

Вчений залишив не лише велику наукову спадщину, а й важливий практичний національний досвід, спрямований на встановлення незалежного статусу соборної України. Він брав участь у важливих подіях національно-визвольної боротьби у 1917–21 роках, а під час перебування в еміграції продовжував свою суспільно-політичну, науково-дослідну та просвітницьку роботу, яка була присвячена питанню розбудови Української держави.

Він продемонстрував ідею національної незалежності України, зробивши акцент на принципі самовизначення народу та необхідності наповнення європейського інформаційного простору інформацією про ресурсний потенціал українців. Погляди Отто Ейхельмана на проблему державного устрою були доповнені і інтегровані в проект Конституції УНР, написаний юристом в 1921 році. Потім, у 1934 році, він проголосив новий шлях розвитку держави і права України, але не відмовився від принципів народовладдя, демократизації, федералізму, децентралізації влади.

Головним принципом проекту Основного Закону УНР Отто Ейхельмана є ідея федералізму і повного суверенітету. Саме вони обмежують абсолютизм парламенту і зміцнюють позиції складових його відомств. В основу цього проекту Конституції був покладений новітній класичний конституціоналізм, джерелом якого вважалися англійська, американська і революційна французька Конституції.

Ключові слова: *Отто Ейхельман, суверенітет, конституція, держава, право, доктрина.*

Постановка проблеми. Отто Ейхельман є творцем Проекту конституції основних державних законів Української Народної Республіки 1921 року. Німець за походженням, який народився в Росії, був українським патріотом, палким прихильником ідеї незалежності України, одним із авторитетних вчених періоду Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. Отто Ейхельман акумулював значний практичний державотворчий досвід, спрямований на утвердження незалежного статусу соборної України. Закінчив юридичний факультет Дерптського університету. Професійну діяльність як педагог розпочав у Демидовському юридичному лицейі м. Ярославля на посаді доцента, пізніше професора державного та адміністративного права. Працював у Київському університеті Св. Володимира завідувачем кафедри історії зарубіжного законодавства, а згодом – міжнародного права.

Він був активним учасником державотворчих процесів. Займав посади консультанта закордонних справ і міністерства торгівлі й промисловості, старшого радника міністерства закордонних справ і заступника товариша міністра, був уповноваженим уряду УНР на торговельній конференції з Австрією та Німеччиною, членом місії для переговорів з РСФРР, залучений до складу Найвищої правничої ради (1921–1922).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам обґрунтування державно-правової доктрини видатним правознавцем Отто Ейхельманом присвятили свої праці такі вчені як Б. Андрусишин, В. Потульницький, Я. Турчин, В. Вісин, Я. Ленгер та ін.

Метою статті дослідження державно-правової концепції Отто Ейхельмана. Незважаючи на значні перешкоди, вчений-правознавець здійснював пошук оптимальних шляхів державного функціонування в процесі становлення демократичної, правової держави.

Виклад основного матеріалу. Доктрина Отто Ейхельмана, відображена у проекті Конституції УНР, яка стосується методів установа, ключових засад державної організації та функціонування українського громадянського суспільства є на часі, може також бути застосована у державно-правовому житті сучасної України. В українському державотворчому процесі стверджується новітні зразки соціального поступу, прикметними рисами яких повинно стати політичний плюралізм, соціально орієнтована ринкова економіка, домінування правових відносин, соціально структуроване громадянське суспільство та ін. Обґрунтовуючи власну державно-правову доктрину, Отто Ейхельман залишався певним, що його напрацювання знайдуть практичне застосування у незалежній, суверенній державі [1, с. 67].

Перебуваючи в еміграції, правознавець продовжив громадсько-політичну, науково-дослідницьку, викладацьку роботу, присвячену проблемам розбудови української державності. В еміграційний період Отто Ейхельман – професор і декан Українського вільного університету у Празі, професор Української Господарської Академії в Подебрадах і Високого Педагогічного інституту в Празі, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка.

Свої наукові пошуки присвятив дослідженню різних елементів політико-правової системи суспільства та їх законодавчому закріпленню. Його наукові дослідження присвячені принципам міжнародних відносин, проблемам належного функціонування адміністративних інститутів, реформі місцевого самоврядування, вдосконаленню та розвитку правових відносин, проблемам державного управління. Він зробив великий внесок у класифікацію норм міжнародного права, систематизацію та методологію викладання міжнародного права, а також у методологію міжнародного права.

Отто Ейхельман розумів державу, як тривалий і постійний соціальний порядок вільних громадян з їх активною участю у відповідних формах урядування на певній, сталій території під верховенством найвищої суверенної влади. Мету влади він окреслював чітко – це реалізація внутрішньої і зовнішньої безпеки, забезпечення духовних і економічних потреб населення, а її інституційною основою – правові, конституційні та корпоративні норми, звичаї і традиції» [2, с. 25].

Доктрину щодо докорінних змін у міжнародному праві, які відбулися після Першої світової війни та створення Ліги Націй, Отто Ейхельман виклав у книзі «Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права», написаній ним українською мовою і опублікованій у 1931 р. в еміграції у Чехословаччині. У 2004 р. вона перевидана Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України в рамках «Антології української юридичної думки та заново введена до наукового обігу.

Отто Ейхельман був переконаний, що міжнародне право у своїй основі могло б ґрунтуватися на загальному праві, і в той же час заявив, що в силу особливого характеру умов практики міжнародного права загальному праву не вистачає необхідної правової визначеності і точності в змісті правових норм, які повинні були б бути основою міжнародного права. Норми загального права в міжнародному праві «... Ця велика і абсолютно непоправна помилка з жалем визнається самими авторитетами науки міжнародного права. Вони вперто наполягають на головному значенні звичаєвого права для активного міжнародного права, розглядаючи його, оскільки вважають, що саме всі основні норми мають свою позитивну правову основу. Цим джерелом є звичаєве право» – писав юрист [3, с. 13].

Отто Ейхельман у стверджував, що відсутність законодавця, законодавчої влади у складі міжнародного правового побуту не виключає реальної можливості виникнення та фактичного застосування у практиці норм звичаєвого права. Звичаєве право виключно в юридичному значенні, «яке загально визнається, не має цього значіння у міжнародному праві, через фактичні, принципово, йому властиві, життєві обставини, а тому не може бути і його фактичного прикладання у міжнародних стосунках» [3, с. 12].

Обґрунтував ідею державної незалежності України, акцентуючи увагу на принципі самовизначення народів та потребі наповнення європейського інформаційного простору відомостями про ресурсний потенціал українців. Погляди Отто Ейхельмана на проблеми державної побудови отримали завершення і об'єднання у проекті конституції УНР, написаному вченим-правником у 1921 р. В подальшому, будучи в еміграції, у 1934 р. він задекларував нові шляхи розвитку української держави і права, але не відмовився від принципу демократизму, народовладдя, федералізму і децентралізації влади. Головними принципами проекту основного закону УНР Отто Ейхельмана є федералізм та ідея народного суверенітету. Саме вони обмежують парламентський абсолютизм, посилюючи позиції установчої гілки влади через участь народу в референдумах, плебісцитах тощо. Основи даного проекту конституції закладені на базі новітнього класичного конституціоналізму, джерелами якого вважались англійська, американська та революційні французькі конституції.

Відповідно до вищевказаного конституційного проекту, за формою державного правління УНР мала стати демократичною республікою з федеративним державним устроєм. Головною основою для побудови незалежної держави після встановлення відповідних етнографічних кордонів є чітка і послідовна реалізація демократико-республіканських принципів.

Тобто весь народ повинен бути визнаний у роботі суспільної держави, в ступені компетентності кожного підрозділу, що входить до його складу, і повинен брати участь у вирішенні та реалізації суспільно-політичних проблем і праці в державі, в різних ступенях зростання його структури, починаючи з найменшого територіального осередку і закінчуючи політичною Федерацією, починаючи з місцевого співтовариства – єдністю загальної цілісності [1, с. 65].

Учений також виділив вищі (установчі), законодавчі, виконавчі, судові та контрольні органи державної влади. Згідно з його планом, судові та контрольні органи повинні бути повністю незалежними від виконавчої та законодавчої гілок влади. Він відводив важливу роль народу, оскільки ключовим принципом його проекту Конституції була реалізація національного суверенітету і введення системи референдумів, тобто здатність народу брати участь у вирішенні конституційних, законодавчих та інших питань внутрішньої і зовнішньої політики.

Федеральний державний суд, до компетенції якого входило, серед іншого, вирішення спорів за положеннями Конституції, питання про перетин державних кордонів, адміністративне правосуддя, суперечки на території УНР [4].

На глибоке переконання вченого, у перспективі нації стануть суб'єктами міжнародного права тоді, коли вони придбають політичне становище на окремій, підпорядкованій їх публічно-правовій владі території, яке надасть дотичній політичній організації становище суб'єкта в міжнародному праві [3, с. 27].

Розв'язання цієї юридичної проблеми стосовно придбання державою такого становища, що давало б можливість їй стати суб'єктом міжнародного права, Отто Ейхельман розуміє і бачить у реальних юридичних методах, що не перешкоджатиме природному росту та зміцненню сильної самої по собі національної ідеї, відповідно до здібностей будь якої нації [3, с. 27].

Правознавець був прихильником співпраці всіх релігійних об'єднань в державі. У правовій державі будь-яка церква має право на існування, якщо є підтримка у суспільстві [4; 5, с. 26].

Створення нової церкви можливе, переконаний вчений, якщо вона зареєстрована у встановленому законом порядку. Однак правознавець висловлював застереження, що ніякі церковні доктрини в яких би то не було релігійних об'єднаннях не можуть змінювати в межах території держави законодавчі положення, які формує держава, законні дії влади, судові вироки [5, с. 82].

Питання свобода й віри повинні бути гарантовані кожній людині, забороняється, як писав вчений, примушувати людину належати до тієї чи іншої релігійної організації. Громадянин має незаперечне право відповідно до власного вибору долучитися до будь-якої з незаборонених церков і підлягати духовній владі цієї церкви [5, с. 82].

Висновки. Отто Ейхельман залишив не лише велику наукову спадщину, а й важливий практичний національний досвід, спрямований на встановлення незалежного статусу соборної України. Він брав участь у важливих подіях національно-визвольної боротьби у 1917–21 роках, а під час перебування в еміграції продовжував свою суспільно-політичну, науково-дослідну та просвітницьку роботу, яка була присвячена питанню розбудови Української держави.

Використана література:

1. Вісин В.В. Ленгер Я.І. Євроатлантичні традиції конституціоналізації державно-територіального устрою українських земель (на прикладі проекту конституції УНР О. Ейхельмана). *Нове українське право*. 2022. Том 1. С. 62–67. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.1.8>
2. Турчин Я. Державотворчі ідеї О. Ейхельмана: еволюція інституційних вимірів політики : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01. Львів. 35 с.
3. Ейхельман О. Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права. Подєбради. 1931. 46 с.
4. Турчин Я. Ідея правової держави в науково-теоретичній спадщині Отто Ейхельмана. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. 2008. Вип. 20. С. 23–29.
5. Ейхельман О. Проект конституції основних державних законів Української Народньої Республіки. Видавництво С.У.Д. (Тарнів). 1921. 104 с.

References:

1. Visyn, V.V., Lenher, Ya.I. (2022). Yevroatlantychni tradytsii konstytualizatsii derzhavno-terytorialnoho ustroi ukrainskykh zemel (na prykladі proiektu konstytutsii UNR O. Eikhelmana) [Euro-atlantic traditions of the constitutionalization of the state-territorial organization of ukrainian lands (on the example of the draft constitution of the ukrainian people's Republic of Ukraine by O. Eichelman)]. *Nove ukrainske pravo*, Is. 1, 62–67 [in Ukrainian] <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.1.8>
2. Turchyn, Ya. State-building ideas of O. Eichelman: evolution of institutional dimensions of politics: Extended abstract of Doctor's thesis. Lviv. pin Ukrainian]
3. Eikhelman, O. (1931) Pobutovi pidstavy, pravnychiy uklad i suchasnyi kulturnyi postup mizhnarodnoho prava [Domestic grounds, legal structure and modern cultural progress of international law]. *Podiebrady*. pin Ukrainian]
4. Turchyn, Ya. Ideia pravovoi derzhavy v naukovo-teoretychnii spadshchyni Otto Eikhelmana [The idea of a legal state in the scientific and theoretical heritage of Otto Eichelman]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: Zbirnyk naukovykh prats*, 20, 23–29. pin Ukrainian]
5. Eikhelman, O. (1921) Proiekt konstytutsii osnovnykh derzhavnykh zakoniv Ukrainskoi Narodnoi Respubliki [Draft constitution of the main state laws of the Ukrainian People's Republic]. *S.U.D. (Tarniv)*. pin Ukrainian]

Holovko D. Justification of state-legal doctrine Otto Eihelman

Otto Eichelman emphasized the principle of self-determination of the people and the need to fill the European information space with information about the resource potential of Ukrainians and the state independence of Ukraine. He tried to convey all his personal skills and abilities to his students.

In his research and lectures, Otto Eichelman combines law and order with the concept of state power; the principles of the relationship between the state and the law, and the rational balance of individual, civil, and political freedoms in the state.

The scientist's research is directly related to the problems of state-building processes. These are works revealing the principles and content of international relations, research on administrative organization, reform of local self-government, development of legal and social relations in society, justification of the federal idea of the state system.

The scientist left not only a great scientific legacy, but also an important practical national experience aimed at establishing the independent status of cathedral Ukraine. He took part in important events of the national liberation struggle in 1917–21, and during his stay in exile he continued his socio-political, scientific research and educational work, which was devoted to the issue of building the Ukrainian state.

He demonstrated the idea of national independence of Ukraine, emphasizing the principle of self-determination of the people and the need to fill the European information space with information about the resource potential of Ukrainians. Otto Eichelman's views on the problem of the state system were supplemented and integrated into the draft Constitution of the Ukrainian People's Republic, written by a lawyer in 1921. Then, in 1934, he announced a new way of developing the state and law of Ukraine, but did not abandon the principles of people's rule, democratization, federalism, and decentralization of power.

The main principle of the project of the Basic Law of the UNR of Otto Eichelman is the idea of federalism and full sovereignty. It is they who limit the absolutism of the parliament and strengthen the positions of its constituent departments. The basis of this project of the Constitution was the latest classical constitutionalism, the source of which was considered the English, American and revolutionary French Constitutions.

Key words: *Otto Eichelman, sovereignty, constitution, state, law, doctrine.*

УДК 343.132:355.271

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.03>

Казарян І. С.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ

У статті розглядаються особливості розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами. У роботі досліджено актуальні аспекти цієї теми, зокрема в контексті сучасних конфліктів та воєнного стану, які створюють специфічні виклики та вимоги до правового регулювання процедур здійснення таких слідчих (розшукових) дій. Актуальність дослідження обумовлена тим, що воєнні злочини є серйозною проблемою, яка завдає величезної шкоди людям і суспільству. Воєнні дії призвели до скоєння численних воєнних злочинів на території України, які потребують ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності. Наведено статистику вчинених воєнних злочинів, яка посилює позицію, висвітлену у цій статті. Наголошено, що для розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності необхідні спеціальні методи та засоби, зокрема негласні слідчі (розшукові) дії. Визначено, що розгляд таких клопотань є складним та відповідальним процесом, який вимагає від слідчих суддів особливої уваги та пильності. При розгляді таких клопотань слідчим суддям необхідно дотримуватися балансу між правом на таємницю особистого і сімейного життя та правом на справедливе правосуддя. Проаналізовано статистику розгляду клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами. В результаті проведеного структурного всебічного, повного наукового аналізу визначено особливості розгляду клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у провадженнях про воєнні злочини. Дослідження показує, що важливо збалансувати необхідність отримання доказів з важливістю збереження прав та свобод осіб, які потрапили під вплив військових дій. В статті зазначено ефективні шляхи вирішення проблем, що виникають під час розгляду клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у провадженнях про воєнні злочини та надані відповідні практичні рекомендації для забезпечення ефективного та справедливого розгляду клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у провадженнях, які стосуються воєнних злочинів.

Ключові слова: воєнні злочини, негласні слідчі (розшукові) дії, клопотання, права людини, воєнний стан, особливий режим, досудове розслідування, прокурор, слідчий, слідчий суддя.

З 24 лютого 2022 року в Україні триває повномасштабна війна, яку розв'язала Російська Федерація. Внаслідок цієї війни були скоєні численні воєнні злочини, які є однією з найбільш складних та болісних проблем в Україні.

Актуальність порушеної у статті проблематики полягає в тому, що воєнні злочини є серйозною проблемою, яка завдає величезної шкоди людям і суспільству. Вони призводять до загибелі людей, страждань, руйнування і дестабілізації.

За даними Офісу Генерального прокурора на сьогодні правоохоронними органами обліковано та розслідується 111 038 злочинів агресії та воєнних злочинів. Із них 107 762 – порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України), 85 – планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), 66 – пропаганда війни (ст. 436 КК України), 3125 – інші [1].

Окрім воєнних злочинів, зареєстровано та розслідується 16 288 злочинів проти національної безпеки. Із них 4753 – посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 ККУ), 2792 – державна зрада (ст. 111 ККУ), 6565 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 ККУ), 952 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 ККУ), 82 – диверсія (ст. 113 ККУ), 1144 – інші [1].

Для розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності необхідні спеціальні методи та засоби, зокрема негласні слідчі (розшукові) дії. Негласні слідчі (розшукові) дії відіграють особливу роль у розслідуванні кримінальних проваджень, особливо в умовах воєнного стану.

Проблеми, що виникають під час застосування негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, у роботах В.О. Бахтеєва, О.М. Галюги, В.В. Діденка, С.В. Івашко, О.В. Кірюхіна, М.С. Пузирьова, В.В. Макухі, О.В. Мірошніченка, О.В. Ситника, С.Р. Тагієва, В.А. Шевчука та інших науковців розглядаються правові та процесуальні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про воєнні злочини.

Наразі, огляд джерел показав, що питання розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами ґрунтовному дослідженню не підлягали та потребують окремого дослідження.

З огляду на вищесказане, метою наукової статті є дослідження особливостей розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами.

Умови воєнного стану створюють додаткові труднощі для розслідування воєнних злочинів. Воєнні дії можуть призвести до знищення або ушкодження доказів, а також ускладнити доступ до них слідчих органів. У таких умовах негласні слідчі (розшукові) дії можуть стати єдиним способом отримання важливих доказів.

З іншого боку, негласні слідчі (розшукові) дії є серйозним вторгненням у приватне життя громадян. Тому при їх проведенні необхідно дотримуватися балансу між правом на таємницю особистого і сімейного життя та правом на справедливе правосуддя.

На випадок необхідності фіксації злочинних дій та ведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, ще у 2014 році КПК України було доповнено нормами, які регламентують порядок особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану. З прийняттям Закону України від 14 квітня 2022 року № 2201-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», була закріплена назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [6].

Однією з суттєвих змін, які обумовлені проведенням досудового розслідування в умовах особливого режиму є специфіка правової регламентації проведення НСРД.

Відповідно до ст. 615 КПК України, у разі необхідності проведення НСРД у кримінальному провадженні, яке здійснюється в умовах воєнного стану, дозвіл на їх проведення надається керівником органу прокуратури [8].

Ця норма є суттєвою зміною порівняно з загальним правилом, згідно з яким дозвіл на проведення НСРД надається слідчим суддею.

Однак, як зазначають науковці (Бахтеєв В.О., Галюга О.М., Діденко В.В., Кірюхін О.В. та ін.), зміни щодо організації та тактики проведення НСРД у таких умовах значно глибші, оскільки обумовлені також: різними категоріями осіб, які раніш не підпадали до сфери дії органів досудового розслідування; неможливістю задіяти весь арсенал сил та засобів негласної роботи правоохоронних органів; відсутністю ефективного правового забезпечення діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів в умовах воєнного стану.

Слід відмітити, що специфіка правового регулювання НСРД полягає у значній деталізації порядку їх організації та проведення нормами кримінально-процесуального закону, а також у тому, що основу їх регламентації складають нормативні акти різної юридичної сили, це можуть бути положення КПК України про порядок особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції [8], якими закріплено загальні умови, порядок проведення НСРД та Інструкції [9], спрямовані на регулювання окремих питань проведення НСРД під час особливого режиму досудового розслідування [11, с. 73].

У сучасному кримінальному провадженні проведення негласних слідчих (розшукових) дій є одним зі способів отримання доказової інформації, особливо це набуває актуальності під час воєнного стану.

У разі необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії суб'єкти кримінального провадження виносять клопотання. Розгляд клопотань (який віднесений згідно з положеннями

Глави 21 КПК України до повноважень слідчого судді), здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, але у зв'язку з веденням воєнного стану, водиться особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Тому, було запровадженні зміни до ст. 615 КПК України, які встановили, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного стану, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, повноваження, стосовно надання дозволу на проведення НСРД, контролю за їх проведенням (те, що власне раніш повинен був здійснювати слідчий суддя), виконує відповідний прокурор обласного рівня або його заступник (пізніше цей суб'єкт був змінений на керівника органу прокуратури) [11].

Так, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. ст. 245–250 Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [11].

Використання негласних слідчих (розшукових) дій є важливим інструментом у розслідуванні воєнних злочинів. Вони дозволяють отримати інформацію, яка не може бути отримана в інший спосіб.

Без перебільшення можна зазначити, що цей спосіб є найефективнішим, оскільки під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій отримуються відомості, що підтверджують суб'єктивну сторону злочину або про подію кримінального правопорушення в деталях (коли, наприклад, особи, які перевіряються на причетність до злочину, засобами зв'язку його обговорюють чи пересилають у месенджерах відповідні матеріали). Разом із тим за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій можливо отримати інформацію про місця перебування особи, яка переховується від органу досудового розслідування, або про докази вчинення злочину, які приховуються учасниками [8].

Кримінальне процесуальне законодавство України встановлює конкретні строки у правовідносинах з розгляду клопотань про проведення НСРД. У ч. 1 ст. 248 КПК України встановлений строк, протягом якого слідчий суддя повинен розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії – протягом шести годин з моменту його отримання. Такі стислі терміни та статистична завантаженість судів обмежує слідчого суддю в можливостях здійснити неупереджений та всебічний розгляд поданого клопотання та може призвести до формального підходу [8, ст. 248].

Частиною 2 ст. 248 КПК України встановлені вимоги до клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [14, ст. 248]. Розгляд клопотань на проведення таких дій у воєнний час вимагає особливої уваги та пильності з боку слідчих суддів, які зобов'язані забезпечувати справедливість, дотримання прав людини та громадянина, а також виконання міжнародних зобов'язань країни. Оскільки воєнні конфлікти супроводжуються складними юридичними, моральними та етичними питаннями, слідчі судді повинні мати чітке розуміння особливостей та відповідальності, яка покладена на їхні плечі.

Станом на 20 липня 2023 року слідчими суддями України розглянуто 12 368 клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами. З них 10 084 клопотання було задоволено, а 2 284 клопотання було відхилено [13, с. 2].

Більшість клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами, було подано в Київській, Харківській та Одеській областях.

Серед видів негласних слідчих (розшукових) дій, які найчастіше використовуються в провадженнях про воєнні злочини, можна виділити:

- оперативно-розшукове затримання.
- перехоплення телефонних розмов.
- прослуховування телефонних розмов.
- зняття інформації з технічних каналів зв'язку.
- встановлення місць зберігання зброї та боєприпасів [13, с. 2].

В даному контексті, перед нами постає завдання розглянути складність та важливість процесу розгляду клопотань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із воєнними злочинами. Він відкриває двері до глибокого аналізу психологічних, юридичних та моральних аспектів цього процесу, допомагаючи краще зрозуміти важливість забезпечення справедливості та дотримання прав людини, навіть у найскладніших обставинах воєнного конфлікту.

Негласні слідчі (розшукові) дії є важливим інструментом у кримінальному процесі, особливо під час воєнного стану. Вони дозволяють отримати інформацію, яка не може бути отримана в інший спосіб.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами, НСРД можуть бути особливо ефективними для отримання інформації про кримінальні правопорушення, які, як правило, вчиняються таємно.

Розгляд клопотань про проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини має ряд особливостей.

По-перше, слідчий суддя повинен враховувати, що НСРД можуть призвести до порушення прав людини, таких як право на приватність і конфіденційність. У таких випадках слідчий суддя повинен ретельно перевірити, чи є достатні підстави для проведення НСРД, і чи не можна отримати необхідну інформацію іншими способами, які не будуть порушувати права людини.

По-друге, слідчий суддя повинен враховувати, що НСРД можуть призвести до шкідливих наслідків для досудового розслідування. У таких випадках слідчий суддя повинен вжити заходів для мінімізації таких наслідків.

Для забезпечення ефективного та справедливого розгляду клопотань про проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини слідчому судді слід керуватися такими практичними рекомендаціями:

- *ретельно перевіряти, чи є достатні підстави для проведення НСРД.* У таких випадках слідчий суддя повинен враховувати тяжкість злочину, який розслідується, а також ймовірність того, що НСРД дозволять отримати докази, які є необхідними для встановлення обставин кримінального правопорушення.

- *враховувати ризики порушення прав людини.* В даному питанні слідчий суддя повинен вжити заходів для мінімізації таких ризиків, й допускати їх тільки враховуючи вагомий обґрунтування та обмежуючи їх настільки, наскільки це необхідно для ефективного розслідування воєнних злочинів.

- *враховувати ризики шкідливих наслідків для досудового розслідування.* Якщо НСРД можуть призвести до шкідливих наслідків для досудового розслідування, слідчий суддя повинен вжити заходів для мінімізації таких наслідків.

Отже, розгляд клопотань про проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини є важливим завданням, яке вимагає від слідчих суддів особливої ретельності та виваженості. Слідчі судді повинні враховувати ризики порушення прав людини та шкідливі наслідки для досудового розслідування, пов'язані із використанням НСРД у таких провадженнях.

Застосування НСРД в умовах воєнного стану як засобів кримінально-процесуального доказування потребує постійного удосконалення ефективності їх організації й тактики, а також процесуальних гарантій законності їх проведення. Однією з таких гарантій є законодавче визначення у відповідних положеннях КПК України підстав проведення НСРД в умовах воєнного стану та їх документування.

Використана література:

1. Офіс Генерального прокурора. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2023)
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12. 05. 2015 № 389-VIII : за станом на 19. 10. 2023 р. № 3378-IX. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 14.09.2023).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 14. 10. 2023).

4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 14. 10. 2023).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1631-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text> (дата звернення: 14. 10. 2023).
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 14. 10. 2023).
7. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 09. Харків, 2018. 263 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19. 10. 2023)..
9. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: наказ М-ва внутр. справ України, Ген. прокуратури України, Служби безпеки України від 26 серп. 2014 р. № 872/88/537. Офіційний вісник України. 2014. № 67. Ст. 127.
10. Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. : дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 09. Ірпінь, 2018. 254 с.
11. Про внесення змін до статті 615 Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції: Висновок Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя щодо проекту Закону (№ 2033 від 05 лют. 2015 р.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH1KH00Q> (дата звернення: 14. 10. 2023).
12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану; закон України від 04. 04. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20> (дата звернення: 14. 10. 2023).
13. Звіт про стан кримінальної юстиції в Україні від 20 липня 2023 року. Інформаційний бюлетень Державної судової адміністрації України. С. 2.
14. Михайленко В. Процесуальний алгоритм розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення негласних (слідчих) розшукових дій. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/protseualnyj-algorytm-rozglyadu-slidchym-suddeyu-klopotannya-pro-dozvil-na-provedennya-neglasnyh-slidchyh-rozshukovyh-dij-chastyna-persha/> (дата звернення: 14. 10. 2023).

References:

1. Ofis Heneralnoho prokurora (2023). Zlochyny vchyneni v period povnomasshtabnoho vtorhnennia [Crimes committed during a full-scale invasion period]. URL: <https://www.gp.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu vid 12. 05. 2015 № 389-VIII [Law of Ukraine dated May 12, 2015, No. 389-VIII] Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu vid 12. 05. 2015 № 389-VIII: za stanom na 19. 10. 2023 r. № 3378-IKh. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 28 art. 250. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].
3. Prezydent Ukrainy (2022). Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini vid 24 liut. 2022 r. № 64. [Decree of the President of Ukraine on the Introduction of Martial Law in Ukraine dated February 24, 2022, No. 64]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy, no. 46, art. 2497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Zakon Ukrainy Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» vid 24 liut. 2022 r. № 2102-IX. [Law of Ukraine on the Approval of the Decree of the President of Ukraine ‘On the Introduction of Martial Law in Ukraine’ dated February 24, 2022, No. 2102-IX]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy, no. 19, art. 1027. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii vid 12 serp. 2014 r. № 1631-VII. [Law of Ukraine on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding Special Regime of Preliminary Investigation in the Conditions of War, State of Emergency, or in the Area of Antiterrorist Operation, dated August 12, 2014, No. 1631-VII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 39, art. 2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvosti obchyslennia strokiv dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu vid 14 kvitn. 2022 r. № 2201-IX. [Law of Ukraine on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding Peculiarities of Calculating Pre-Trial Investigation Periods in the Conditions of Martial Law, dated April 14, 2022, No. 2201-IX]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, no. 82, art. 4701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-20#Text> [in Ukrainian].
7. Lazukova O. V. (2018). Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12. 00. 09. [Special Regime of Pre-trial Investigation under Martial Law, State of Emergency, or in the Area of Anti-Terrorist Operation: Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences, Specialty 12.00.09.]. Kharkiv, 2018. 263 s.
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Kryminalnyĭ protsesualnyĭ kodeks Ukraïny: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnenniamy vid 13. 04. 2012 r. № 4651-VI. [Criminal Procedure Code of Ukraine: Current Legislation with Amendments and Additions as of April 13, 2012, No. 4651-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 9–10, art. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy (2014). Nakaz M-va vnutr. sprav Ukrainy, Hen. prokuratury Ukrainy, Sluzhby bezpeky Ukrainy Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok preventyvnogo zatrymannia u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii osib, prychetnykh do terrorystychnoi diialnosti, ta osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii vid 26 serp. 2014 r. № 872/88/537 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, General Prosecutor's Office of Ukraine, Security Service of Ukraine On the Approval of the Instruction on the Procedure for Preventive Detention of Persons Involved in Terrorist Activities in the Area of Antiterrorist Operation and Special Regime of Pre-trial Investigation in the Conditions of Martial Law, State of Emergency, or in the Area of Antiterrorist Operation: dated August 26, 2014, No. 872/88/537]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, no. 67, art. 127. [in Ukrainian].
10. Salo O. M. (2018). Realizatsiia povnovazhen kerivnykom orhanu dosudovoho rozsliduvannia pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii. : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12. 00. 09. [Implementation of powers by the head of the pre-trial investigation body during covert investigative actions: thesis ... Candidate of Juridical Sciences, specialty 12.00.09.]. Irpin, 2018. 254 s. [in Ukrainian].
11. Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan pravovoi polityky ta pravosuddia (2015). Pro vnesennia zmin do statti 615 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu ta u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii (№ 2033 vid 05 liut. 2015 r.). [Conclusion of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Legal Policy and Justice regarding the draft Law on Amendments to Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning the special regime of pre-trial investigation in the conditions of martial law, a state of emergency, or in the area of anti-terrorist operation: dated February 5, 2015, No. 2033]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH1KH00Q>. [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsessualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu vid 04. 04. 2022 r. № 2201-IKh. [Law of Ukraine on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Procedure of Criminal Proceedings in the Conditions of Martial Law, dated April 4, 2022, No. 2201-IX]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, no. 37, art. 1979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20> [in Ukrainian].
13. Derzhavna sudova administratsiia v Ukraini (2023). Zvit pro stan kryminalnoi yustytstii v Ukraini vid 20 lypnia 2023 roku. [Report on the State of Criminal Justice in Ukraine, dated July 20, 2023.]. Informatsiinyi biuletен Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy. S. 2. [in Ukrainian].
14. Mykhailenko V. (2020). Protseptualnyi alhorytm rozghliadu slidchym suddeiu klopotannia pro dozvil na provedennia nehlasnykh (slidchykh) rozshukovykh dii. [Procedural Algorithm for the Consideration

by the Investigating Judge of the Motion for Authorization of Covert (Investigative) Search Actions]. LEX Suchasna onlain-platforma. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/protsestualnyj-algorytm-rozglyadu-slidchym-suddeyu-klopotannya-pro-dozvil-na-provedennya-neglasnyh-slidchyh-rozshukovyh-dij-chastyna-persha/> [in Ukrainian].

Kazarian I. Peculiarities of consideration of requests for secret investigative (search) actions related to war crimes

The article explores the peculiarities of considering motions for conducting covert investigative (search) actions related to war crimes. The study investigates the current aspects of this topic, particularly in the context of modern conflicts and the state of war, which pose specific challenges and demands for legal regulation of the procedures for conducting such investigative (search) actions. The relevance of the study is determined by the fact that war crimes are a serious problem that causes immense harm to individuals and society. Military actions have led to numerous war crimes committed on the territory of Ukraine, which require effective investigation and prosecution of the perpetrators.

The article provides statistics on committed war crimes, reinforcing the position outlined in this study. It emphasizes that special methods and means, including covert investigative (search) actions, are necessary for the investigation of war crimes and holding the guilty accountable. It is determined that the consideration of such motions is a complex and responsible process, requiring special attention and vigilance from investigative judges. When considering such motions, investigative judges must balance the right to privacy of personal and family life with the right to fair justice.

The article analyzes the statistics of motions for conducting covert investigative (search) actions related to war crimes. Through a comprehensive scientific analysis, the study identifies the peculiarities of considering motions for conducting covert investigative (search) actions in proceedings related to war crimes. The research shows the importance of balancing the necessity of obtaining evidence with the importance of preserving the rights and freedoms of individuals affected by military actions.

Effective solutions to the problems arising during the consideration of motions for conducting covert investigative (search) actions in proceedings related to war crimes are outlined in the article. Relevant practical recommendations are provided to ensure an effective and fair review of motions for conducting covert investigative (search) actions in proceedings related to war crimes.

Key words: *war crimes, covert investigative actions, petitions, human rights, state of war, special regime, pre-trial investigation, prosecutor, investigator, investigative judge.*

УДК 343.91

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.04>

Косяченко К. Е.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ США У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Найважливішими суб'єктами суспільних відносин сучасної демократичної країни виступають неурядові (неприбуткові) організації, основа так званого «третього сектора» країни, покликаною здійснювати безліч суспільно-корисних проєктів. Важливими елементами глобального громадянського суспільства є неурядові організації, міжнародні неурядові організації, які розділяють спільні інтереси і цінності поза формальними державними органами та діють не з метою одержання прибутку. Неурядові організації створюються, як правило, у відповідь на ту або іншу специфічну ситуацію і є продуктом суспільних дій.

Запобігання злочинам – багатовекторна діяльність, яку реалізують загальні та спеціальні суб'єкти. Серед них важливу роль займають неурядові організації, які не тільки здійснюють профілактику злочинів на загальносоціальному рівні шляхом усунення тих чи інших детермінантів, але і безпосередньо беруть участь у заходах із забезпечення публічної безпеки та порядку.

У статті розглядається досвід запобігання злочинам окремими неурядовими організаціями США (“Guardian Angels”, “Альянс попередження злочинів штату Флорида”).

Зазначається, що одним із основних напрямків кримінологічної діяльності “Guardian Angels” є патрулювання вулиць та метро. Зазначений захід сприяє суттєвому зниженню кількості насильницьких та майнових злочинів.

Наголошено на важливості проведення представниками «Guardian Angels» такого напрямку роботи, як навчання громадян навичкам самозахисту у випадку виникнення криміногенних ситуацій.

Ефективна робота “Guardian Angels” в частині запобігання актам деліктної поведінки призвела до широкої популярності цієї неурядової організації у світі. Зокрема, станом на сьогоднішній день «Guardian Angels» мають філії у 18 країнах світу.

На прикладі діяльності «Альянсу попередження злочинів штату Флорида» розкривається один з найбільш типових напрямків кримінологічної діяльності неурядових організацій США: співпраця з правоохоронними органами та іншими суб'єктами протидії злочинності; проведення інформаційних кампаній серед населення, спрямованих на зниження рівня віктимності тощо.

Ключові слова: кримінологія, неурядові організації, протидія злочинності, правоохоронні органи, кримінологічна діяльність, запобігання злочинам.

Станом на сьогоднішній день в умовах, коли Російська Федерація підступно окупувала частину Донецької та Луганської областей, анексувала АР Крим і м. Севастополь та розв'язала гібридну війну проти України, особливо актуальним є питання консолідації всіх суб'єктів протидії злочинності (у тому числі і неурядових організацій) навколо проблеми поширення деліктів на території нашої держави [1, с. 69].

Для ефективної боротьби зі злочинністю необхідно постійно оновлювати засоби та методи боротьби з нею [2, с. 104]. Наразі існує ряд випадків, коли діяльність зарубіжних неурядових організацій в частині протидії злочинам ставала певним орієнтиром для інших суб'єктів, тому вивчення зарубіжного досвіду кримінологічної діяльності неурядових організацій відіграє важливе значення, адже дозволяє виокремити ефективні напрямки кримінологічної діяльності.

Питанню зарубіжного досвіду кримінологічної діяльності тих чи інших суб'єктів протидії злочинності приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як В. С. Березняк, В. М. Бесчастний, І. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, А. О. Джужа, О. М. Джужа, А. В. Коваленко, О. М. Костенко, І. Г. Куц, І. М. Копотун, О. М. Литвинов, А. П. Мозоль, Є. М. Моїсєєв, С. І. Мінченко, Ю. Ю. Орлов, А. В. Савченко, Н. І. Устрицька, В. В. Черней, С. С. Чернявський, В. В. Шаблистий, С. І. Шевченко, О. С. Юнін, Г. З. Яремко та ін.

Не дивлячись на це, відповідні наукові пошуки, як правило, стосуються роботи правоохоронних органів зарубіжних держав, тоді як діяльність неурядових організацій залишається поза увагою науковців.

Метою цієї статті є дослідження діяльності окремих неурядових організацій США (на прикладі “Guardian Angels” та «Альянсу попередження злочинів штату Флорида») у сфері запобігання злочинам.

Неурядові організації в США відіграють важливу роль у протидії злочинності. Станом на сьогоднішній день широкою популярністю користується діяльність неурядової організації “Guardian Angels” (укр. «Янголи-охоронці», далі – GA). Дане об’єднання громадян було утворено ще у 1979 р. Кертісом Слівою (англ. Curtis Sliwa) та 12 добровольцями з м. Нью-Йорк.

GA займаються патрулюванням вулиць та метро у понад 50 містах США. Як зазначають американські дослідники (S. Pennell, C. Curtis, J. Henderson, J. Tauman), внаслідок роботи цієї неурядової організації спостерігається позитивна динаміка злочинності. Зокрема, зменшилась кількість не тільки насильницьких злочинів (саме зменшення даного виду злочинності було одним з головних завдань, що ставила перед собою ця неурядова організація), але і майнових [3].

Таким чином, діяльність цієї організації є доволі ефективною. Присутність її представників у громадських місцях призводить до того, що:

1) потенційні злочинці (особливо ті, що мають намір вчинити грабежі, розбої, крадіжки, інші насильницькі та майнові злочини) відмовляються від незаконної моделі поведінки через присутність у місцях скупчення людей осіб з числа GA, які, по-перше, пильно слідкують за дотриманням іншими громадянами правопорядку, а, по-друге, в багатьох випадках можуть затримати суб’єктів злочинів;

2) звичайні громадяни почувають себе набагато безпечніше, коли спостерігають, що їх спокій охороняють представники цієї неурядової організації.

Варто зазначити, що сфера діяльності GA не обмежується присутністю у громадських місцях та спостереженням за дотриманням іншими членами суспільства норм чинного законодавства США. Так, патрульні з числа GA проходять ретельну підготовку в частині самозахисту та захисту інших членів суспільства. Їх зусилля допомагають боротися з вуличною злочинністю шляхом об’єднання людей для реагування на злочинні виклики. GA проводять концепцію розширення можливостей колективної спільноти, навчаючи громадян практичним навичкам, що допоможуть уникнути можливості стати жертвою злочинів, ініціюють громадські програми та закликають до співпраці всіх суб’єктів протидії злочинності [4].

Названий напрям роботи є дуже важливим в контексті кримінологічної діяльності. У випадку опанування навичок самозахисту представниками GA вбачаються наступні позитивні риси:

1) співробітники GA здатні не тільки виявити злочинця та передати відповідні дані поліції, але і, у разі необхідності, самостійно затримати його, що підвищує рівень ефективності протидії злочинності;

2) співробітники GA можуть захистити громадян від протиправних посягань асоціально налаштованих громадян;

3) співробітники GA у такий спосіб підтримують гарну фізичну форму, що, по-перше, дозволяє громадянам почувати себе у додатковій безпеці при наявності у відповідному громадському місці представника цієї неурядової організації, а, по-друге, сприяє укріпленню іміджу даного об’єднання громадян та, як наслідок, привертає у свої лави нових членів.

GA навчають людей практичним навичкам та повному спектру правил самодопомоги у школах, місцевих відділеннях даної неурядової організації, громадських центрах. Представники цієї організації використовують власний досвід, який вони отримали під час патрулювань, під час викладання курсів самозахисту та навичок «вуличної майстерності» для осіб похилого віку, жінок, учнів шкіл, студентів тощо [4].

Діяльність у цьому напрямку також сприяє зменшенню кількості вчинюваних злочинів. У такому випадку громадяни не тільки проявляють додаткову обережність, використовуючи набуті знання та навички, але і здатні правильно зреагувати у критичній ситуації та навіть надати фізичний опір суб’єкту суспільно небезпечного діяння.

Окремо зауважимо, що позитивними рисами такої роботи є те, що відповідні курси проводять практичні працівники ГА, які можуть не тільки передати відповідні знання, але і розкрити проблеми, які можуть трапитися на практиці та можливі шляхи їх вирішення.

Крім того, вбачається цікавим те, як представники ГА підбирають аудиторію. Відповідні курси проводяться передусім з найбільш вразливою категорією населення: неповнолітні особи похилого віку, особи з числа жіночої статі тощо [5, с. 120].

Варто також зазначити, що дана неурядова організація постійно розширюється шляхом прийняття до своїх лав нових «громадських правоохоронців». На сьогоднішній день діяльність ГА вже давно вийшла за межі США та поширилася на 18 держав: Австралію, Бразилію, Канаду, Данію, Домініканську Республіку, Індію, Ізраїль, Мексику, Філіппіни, Іспанію, Південну Корею, Індію, Південну Африку, Швецію, Швейцарію, Великобританію (офіси у Англії та Шотландії), Італію та Японію.

Без сумніву, така популярність не в останню чергу викликана високими показниками у забезпеченні громадського порядку та ефективністю у протидії злочинності [6, с. 64].

На особливу увагу в контексті діяльності ГА заслуговує проєкт «The Junior Guardian Angels», спрямований на ранню профілактику злочинності. У рамках цього проєкту дітей у віці від 6 до 15 років навчають цінувати загальнолюдські цінності, розвивають їх самооцінку через проведення певних ігор, вчать прийомам самозахисту тощо.

На офіційному вебсайті ГА зазначається, що оскільки однолітки дітей, які приймають участь у цій програмі, досить часто обирають для вирішення суперечок насильство, ця програма справляє позитивний вплив на розвиток дитини та вчить її робити правильний вибір вирішення конфлікту, допомагає їм усвідомити, що вони мають унікальні таланти. У ході реалізації програми використовуються різноманітні навчальні засоби, спрямовані на виховання вдячності та поваги до суспільства. Дітям демонструють, як вони можуть діяти, щоб покращити життя громади, в якій вони проживають [7].

Думається, саме такі кампанії за участю дітей, спрямовані на ранню профілактику злочинності, здатні кардинально знизити динаміку злочинності [8, с. 114]. Зрозуміло, що даний процес є довготривалим, проте його результати можуть змінити криміногенну ситуацію у відповідному районі, місті, області (штаті) або навіть державі, адже діти – це майбутнє будь-якої країни. Виховання молоді у дусі поваги до людини, гуманізму, рівності тощо дозволяє отримати обізнане правослухняне покоління.

На нашу думку, успіх ГА у сфері протидії злочинності зумовлений наступними факторами:

1) ефективна кадрова робота – до лав ГА приєднались висококваліфіковані робітники (колишні правоохоронці та військові, які мають відповідні навички для ефективної протидії злочинності, спортсмени, активна молодь тощо);

2) чітко визначена мета та напрямки діяльності – робота цієї неурядової організації спрямована на зниження рівня злочинності шляхом: безпосередньої участі представників ГА у охороні громадського порядку; проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній тощо;

3) активна робота з молоддю – створення та широке використання атрибутики організації, створення повноцінного бренду ГА – організація запровадила власний логотип та має яскраву форму, що привертає увагу громадян (представники ГА носять червоні куртки та берети, які дозволяють з легкістю ідентифікувати їх). Враховуючи високий професіоналізм членів ГА а також перелічені вище фактори, форма цієї неурядової організації стає справжнім символом мужності. Сотні (або навіть тисячі) людей бажають вдягнути форму ГА та приєднатися до лав даного об'єднання громадян.

Враховуючи викладене вище можна зробити висновок про те, що ГА на сьогоднішній день відноситься до кола найбільш впливових та ефективних неурядових організацій, що здійснюють кримінологічну діяльність. Через це вважаємо, що діяльність цього об'єднання громадян заслуговує на особливу увагу з боку вітчизняних неурядових організацій, які проводять кримінологічну діяльність.

Окремо варто зауважити, що досвід ГА демонструє, що найбільш ефективною є теоретико-практична модель протидії злочинності, яка поєднує у собі не тільки проведення інформаційних кампаній, наукових досліджень, виховну роботу тощо, але і практичну складову [9, с. 402].

Доволі відомою регіональною некомерційною організацією в США є «Альянс попередження злочинів штату Флорида» (“Crime Prevention Alliance of Florida”). Основною метою цієї організації є запобігання злочинності шляхом підвищення обізнаності суспільства щодо методів запобігання злочинності, взаємодія громадськості з правоохоронними органами [10].

Таким чином, основним інструментарієм, що використовує названа неурядова організація в процесі протидії злочинності є видання навчально-методичних матеріалів, проведення тренінгів з населенням (на яких роз’яснюється інформація віктимологічного характеру, обговорюються найбільш гострі проблеми, пов’язані з вчиненням злочинів тощо), взаємодія з правоохоронними органами (насамперед, з поліцією) та ін.

На перший погляд, подібна діяльність є доволі простою та такою, що не здатна суттєво вплинути на динаміку злочинності, проте насправді значна доля суспільно небезпечних діянь не були б вчинені, якби громадяни дотримувались найпростіших правил особистої безпеки або виконували певний алгоритм дій.

«Альянс попередження злочинів штату Флорида» розробляє відповідні поради, використовуючи дані кримінологічного моніторингу, результати аналізу складів злочинів, що були вчинені, а також поради фахівців різних галузей знань (медицини, права, бойових мистецтв тощо).

Так, наприклад, згадана вище неурядова організація підготувала наступні поради профілактики злочинності для осіб похилого віку, які перебувають у себе вдома:

- «1) ніколи не відчиняйте двері автоматично;
- 2) встановіть та використовуйте вічко;
- 3) не впускайте у свій будинок незнайомих людей;
- 4) замикайте двері, вікна, гараж;
- 5) залишайте світло увімкненим, коли виходите на вулицю вночі;
- 6) використовуйте таймер, щоб увімкнути та вимкнути світло, коли Вас не має вдома;
- 7) не соромтеся повідомляти про злочини чи підозрілих осіб;
- 8) не ховайте свої ключі під килимком або у інших доступних місцях;
- 9) ніколи не повідомляйте по телефону інформацію про те, що Ви удома одні або, що Вас не має вдома;
- 10) якщо Ви, повертаючись додому, запідозрили, що в будинку є сторонні особи – не заходьте всередину та зателефонуйте «911» [11].

Перелічені правила дозволяють особам похилого віку (які є однією з найбільш вразливих категорій населення) уникнути долі стати жертвою злочину. Обговорення цих правил поведінки під час тренінгів з наведенням конкретних життєвих прикладів лише підсилює позитивний ефект профілактичної роботи, дозволяє усунути причини та умови вчинення насильницьких та майнових злочинів.

Окремо варто наголосити, що проведення відповідних занять з найбільш вразливими категоріями населення дозволяє зменшити кількість актів дискримінації за відповідною ознакою (наприклад, за ознакою інвалідності або проти осіб похилого віку тощо).

«Альянс попередження злочинів штату Флорида» розробляє ряд подібних алгоритмів дій та правил поведінки в різних сферах життєдіяльності (наприклад, навіть розроблена інструкція про те, як не стати жертвою деліктної поведінки під час пробіжки) та у такий спосіб вносить свій вклад у протидію злочинності.

Думається, збільшення кількості подібних неурядових організацій на території України здатне позитивно вплинути на динаміку злочинності. Для цього важливо, щоб необхідну підтримку таких проєктів здійснювало не тільки суспільство, але і держава (перш за все на законодавчому та фінансовому рівнях) [12, с. 180].

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що перспективними напрямками запобігання злочинам неурядовими організаціями є участь у патрулюванні територій, проведення потужних інформаційних кампаній, спрямованих на зниження рівня віктимності населення, робота з молоддю тощо.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо аналіз досвіду неурядових організацій країн-членів ЄС у сфері запобігання злочинам.

Використана література:

1. Шевченко С. І. Окремі аспекти правового регулювання забезпечення публічного порядку в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 68–71.
2. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: науково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.
3. Pennell S., Curtis C., Henderson J., Tayman J. Guardian Angels: A Unique Approach to Crime Prevention. *Crime & Delinquency*. 1989. Volume: 35. Issue: 3. P. 378-400. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/guardian-angels-unique-approach-crime-prevention> (дата звернення: 25.04.2019).
4. Guardian Angels: What We Do. Guardian Angels: website. URL: <http://guardianangels.org> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: *монограф*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.
6. Шевченко С. І. Особливості забезпечення публічного порядку поліцейськими підрозділами зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 62–68.
7. Junior Angels. Guardian Angels: website. URL: <http://guardianangels.org/youth-programs> (дата звернення: 10.03.2019).
8. Шаблистий В.В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 112–115.
9. Шаблистий В.В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 400–406.
10. Crime Prevention Alliance of Florida URL: <https://crimepreventionalliance.com/index.html> (дата звернення: 26.03.2019).
11. Crime prevention tips for seniors URL: <https://crimepreventionalliance.com/safety-tips> (дата звернення: 26.03.2019).
12. Шаблистий В.В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 1. С. 177–184.

References:

1. Shevchenko S. I. (2016). Okremi aspekty pravovoho rehulivannia zabezpechennia publicлноho poriadku v Ukraini [Certain aspects of legal regulation of public order in Ukraine]. Scientific bulletin of public and private law. No. 6. P. 68–71 [in Ukrainian].
2. Katorkin R. A. (2017). Dosvid pravovoho rehulivannia pytannia ukhylennia vid pryzovu na strokovu viiskovu sluzhbu, viiskovu sluzhbu za pryzovom osib ofiterskoho skladu okremykh krain postradianskoho prostoru [Experience of legal regulation of the issue of evasion of conscription for military service, military service by conscription of officers of certain countries of the post-Soviet space]. Jurnalul juridic national: teorie si practica: scientific and practical journal of the Republic of Moldova. No. 6 (28). С. 104–107 [in Ukrainian].
3. Pennell S., Curtis C., Henderson J., Tayman J. Guardian Angels: A Unique Approach to Crime Prevention. *Crime & Delinquency* (1989). Volume: 35. Issue: 3. P. 378-400. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/guardian-angels-unique-approach-crime-prevention> (accessed on April 25, 2019).
4. Guardian Angels: What We Do. Guardian Angels: website (2019). URL: <http://guardianangels.org> (access date: 04/10/2019).
5. Shablysty V.V. (2015). Bezpekovyi vymir kryminalnoho prava Ukrainy: liudynotsentrystske doslidzhennia: monohraf [The security dimension of the criminal law of Ukraine: a human-centered study: a monograph]. Dnipropetrovsk: Dniprop. state University of Internal Affairs cases: Lira LTD. 420 p.
6. Shevchenko S. I. (2016). Osoblyvosti zabezpechennia publicлноho poriadku politseiskymy pidrozdilamy zarubizhnykh krain [Peculiarities of ensuring public order by police units of foreign countries]. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. No. 4. P. 62–68.

7. Junior Angels (2016). Guardian Angels: website. URL: <http://guardianangels.org/youth-programs> (access date: 10.03.2019).
8. Shablysty V.V. (2016). Udoskonalennia kryminalno-pravovoho zabezpechennia politseiskoi diialnosti v Ukraini [Improvement of criminal law enforcement of police activity in Ukraine]. Herald of criminal justice. No. 3. P. 112–115.
9. Shablysty V.V. (2013). Okremi pytannia kryminalno-pravovoho zabezpechennia voiennoi bezpeky liudyny ta bezpeky viiskovoi sluzhby [Separate issues of criminal law enforcement of military security of people and security of military service]. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. No. 2. P. 400–406.
10. Crime Prevention Alliance of Florida (2019). crimepreventionalliance.com: website. URL: <https://crimepreventionalliance.com/index.html> (access date: 03/26/2019).
11. Crime prevention tips for seniors (2019). crimepreventionalliance.com: website. URL: <https://crimepreventionalliance.com/safety-tips> (access date: 03/26/2019).
12. Shablysty V.V. (2013). Pro publichnist ta pryvatnist kryminalno-pravovoho zabezpechennia informatiinoi bezpeky liudyny [About publicity and privacy of criminal-legal provision of human information security]. Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko. No. 1. P. 177–184.

Kosiachenko K. Activities of certain us non-governmental organizations in the field of crime prevention

The most important subjects of public relations in a modern democratic country are non-governmental (non-profit) organizations, the basis of the so-called "third sector" of the country, designed to implement many socially useful projects. Important elements of global civil society are non-governmental organizations, international non-governmental organizations that share common interests and values outside of formal state bodies and act not for profit. Non-governmental organizations are created, as a rule, in response to one or another specific situation and are the product of social actions.

Crime prevention is a multi-vector activity implemented by general and special entities. Among them, an important role is played by non-governmental organizations, which not only carry out crime prevention at the general social level by eliminating certain determinants, but also directly participate in measures to ensure public safety and order.

The article examines the experience of crime prevention by certain US non-governmental organizations ("Guardian Angels", "Florida State Crime Prevention Alliance").

It is noted that one of the main areas of criminological activity of "Guardian Angels" is street and subway patrolling. This measure contributes to a significant reduction in the number of violent and property crimes.

The importance of Guardian Angels representatives carrying out such a line of work as training citizens in self-defense skills in the event of criminogenic situations was emphasized.

The effective work of "Guardian Angels" in terms of preventing acts of tortious behavior has led to the widespread popularity of this non-governmental organization in the world. In particular, as of today, "Guardian Angels" have branches in 18 countries of the world.

The example of the Florida Crime Prevention Alliance reveals one of the most typical areas of criminological activity of US non-governmental organizations: cooperation with law enforcement agencies and other crime prevention entities; conducting information campaigns among the population aimed at reducing the level of victimization, etc.

Key words: *criminology, non-governmental organizations, fight against crime, law enforcement agencies, criminological activity, crime prevention.*

УДК 364:316.334.3 (347)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.05>

Сушицька Н. В.

ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стаття присвячена аналізу наукових розвідок провідних вчених щодо сутності поняття «соціально-альний захист». Важливість теми полягає в створенні алгоритму реального забезпечення прав і свобод особи в Україні через бажання України стати повноправним членом Євросоюзу. Враховуючи актуальність правового регулювання соціального захисту на сучасному етапі, його фактична не сформованість, неоднозначність трактувань науковцями понятійно-категорійного апарату, стає необхідним подальше вдосконалення сутності даної дефініції. Стаття має на меті, аналізуючи наукові дослідження вчених періоду незалежності України, узагальнити та оцінити інтерпретації сутності поняття, розкрити його зміст через призму забезпечення і дотримання прав людини в Україні. Це зумовлено недостатнім рівнем розробки теоретичних підходів до визначення сутності соціального захисту населення, його компонентів. В статті означено витoki формування поняття «соціально-альний захист» та його історичний зв'язок з «соціально-альним забезпеченням».

За результатами аналізу було визначено декілька позицій тлумачення поняття, а саме: соціально-правові гарантії та їх законодавче закріплення та система засобів і заходів. Деякі дослідники пішли шляхом об'єднання кількох відправних термінів: система пріоритетів і механізмів; система заходів й установ; гарантії, засоби й заходи; система соціальних відносин, охоронних заходів і правових гарантій; гарантії та інститути тощо. Доведено що розмаїття певних визначень пов'язано з різними підходами науковців до місця соціального захисту в системі суспільних відносинах, ролі соціального захисту в розбудові соціальної держави.

Встановлено сутність поняття соціального захисту та його трансформація за часів незалежності України, запропоновано власне визначення та рекомендації для повноти сутності поняття.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна політика, держава, система соціального захисту, національне законодавство, соціальні гарантії.

Постановка проблеми. Проголосивши себе суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [5] Україна стала на шлях розбудови суспільства на демократичних засадах.

Відтак, поняття соціального захисту, механізм його забезпечення, гарантування та дотримання висуває на порядок денний питання наукового дослідження, теоретико-методологічних розробок та обґрунтування цієї дефініції. Дана константа пов'язана з багатьма чинниками, несе ґрунтовне змістовне навантаження і, на нашу думку, є одним із індикаторів рівня розвитку правової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сутності даної дефініції досліджували вчені Болотіна Н., Борецька Н., Гнибіденко І., Єрмоловська О., Кравченко М., Лаврухин В., Лагутін В., Лібанова Е., Лукашикевич В., Москаленко В., Палій О., Приходько С., Рошканюк В., Сирота І., Сіденко С., Халецька А., Хом'як Н., Шклярський Ю. та інші.

Метою статті є аналіз, узагальнення та оцінка сучасних інтерпретацій сутності поняття, розкрити його зміст через призму забезпечення і дотримання прав людини в Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасних трансформаційних умовах соціально-економічного життя для України належне забезпечення соціального захисту людини набуває неабиякого значення. Курс на Європейський Союз, євроінтеграційні процеси вимагають створення алгоритму реального забезпечення прав і свобод особи в Україні.

Саме тому вважаємо нагальною потребою сьогодення проведення теоретико-методологічних розвідок сутності поняття «соціальний захист».

На всіх етапах історичного розвитку суспільства проблема захисту з боку держави різних прошарків населення набувало неабиякого значення. Від початку виникнення людського цивілізації точилася боротьба за основні природні права людини, пошук шляхів і механізмів

захисту від об'єктивних і суб'єктивних погроз різного походження. Відтак, соціальний захист був інтерпретаційним індикатором суспільного розвитку будь-якої держави.

Існує думка, що виникнення терміну «соціальний захист» пов'язане із прийняттям закону США «Про соціальний захист» у 1935 році. Його творець, президент США Франклін Рузвельт, назвав новий законодавчий акт «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується». [7].

Незважаючи на те, що термін «соціальний захист» став застосовуватися в більшості країн світу та Міжнародною організацією праці ще в середині ХХ століття, в Україні довгий час в якості основної категорії в соціальній сфері було закріплене «соціальне забезпечення». Лише на початку 90-х років у правовому полі українського законодавства стали використовувати термін «соціальний захист» [11].

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, вимагають нового методологічного розуміння дефініцій соціального спрямування. В сучасній юридичній літературі ми бачимо різні трактування даного поняття. За наявності чималої кількості напрацьованих вітчизняних та зарубіжних учених з проблематики соціального захисту населення існує потреба в подальшому дослідженні цієї сфери правової системи. Це зумовлено недостатнім рівнем розробки теоретичних підходів до визначення сутності соціального захисту населення, його компонентів. Тому обґрунтування теоретичного забезпечення соціального захисту, узагальнення теоретичних проблем державного управління системою соціального захисту є вкрай актуальним, що й зумовило вибір теми дослідження. При всьому розумінні поняття «соціальний захист» ми повинні актуалізувати дану конструкцію.

Вчений В.Лаврухін встановлює, що пропонувані вченими визначення відрізняються і змістом, і широтою. Одні дослідники намагаються показати, кого він захищає, другі – хто захищає, треті – як захищає, четверті – за яких обставин захищає, п'яті – з якою метою захищає і т.ін. При цьому дуже небагато намагаються відповісти на питання «Від чого захищає?», хоч сама логіка аналізованого терміну вимагає відповіді в першу чергу саме на це питання [6].

Векторність поняття «соціальний захист» можна пояснити етимологією слова «соціальний», який несе об'ємне змістовне навантаження. Академічний тлумачний словник дає таке визначення «породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу», «пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві, суспільний». Таке тлумачення пояснює багатоманітність трактувань і в деякій мірі породжує суб'єктивізм у визначеннях [1].

На нашу думку, це і пояснює різноманітність тлумачення поняття «соціальний захист» у науковій літературі. Трактування соціального захисту, що існують, відрізняються за змістом та широтою. Проведений аналіз напрацьованих доводить актуальність та необхідність більш детального дослідження теоретичних основ сутності даної дефініції, а також систематизації наукових поглядів що дає підстави виокремити та згрупувати змістовні судження за змістом проблеми [7].

Деякі науковці наголошують на дієвих позиціях захисту, а саме, дії, заходи, тобто на комплексах організаційно – правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян. Деякі наголошують на об'єктах, для кого спрямований захист: діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах.

Інші описують соціальний захист через встановлення соціальних, економічних, правових та інших гарантій, які безпосередньо надаються державою, що забезпечують дотримання соціальних прав громадян.

Деякі дослідники пішли шляхом об'єднання кількох відправних термінів: система пріоритетів і механізмів; система заходів й установ; гарантії, засоби й заходи; система соціальних відносин, охоронних заходів і правових гарантій; гарантії та інститути тощо [7]. Частина науковців визначає досліджуване поняття через призму функцій держави, яка виражається у вжитті цілого комплексу заходів спрямованих на зменшення чи усунення негативного впливу на особу [40]. Окремі автори визначають поняття «соціальний захист» виходячи з теорії правовідносин між суб'єктами права, досягнення соціально прийнятного рівня життя, створення умов для самореалізації й утвердження в житті [13]. Найчастіше в наукових публікаціях, у нормативній

літературі соціальний захист ототожнюється з матеріальною допомогою, милосердям переважно у відношенні якнайменше соціально захищених і вразливих верств населення.

Враховуючи таку багатоманітність оцінок даної конструкції досить складно акумулювати змістовне навантаження проаналізованих праць в зміст поняття «соціальний захист». Однак, наведені угруповання дозволяють зробити деякі узагальнення та виділити спільні риси. Зокрема, майже усі науковці даючи визначення соціального захисту виходять з того, що це є, в першу чергу, діяльність (функція) держави та суспільства, акцентуючи при цьому увагу на «комплексності» та «системності» такої діяльності. Зазначена діяльність реалізується шляхом проведення правових, економічних та організаційних заходів. Метою соціального захисту є досягнення соціально прийняттого рівня життя особи та усунення негативних наслідків пов'язаних із соціальним ризиком [6].

Взагалі, феномен цього поняття можна охарактеризувати декількома чинниками. По-перше, це досить пізня поява даної конструкції в науковій літературі, по-друге, досить розмита визначеність місця в системі суспільних відносин, по-третє, до цього часу відсутність законодавчого закріплення змісту поняття.

При всій множинності визначень поняття «соціальний захист» майже усі науковці погоджуються з тим, що воно може розглядатися як у широкому так і у вузькому розумінні. У першому випадку соціальний захист – це система правових, економічних, фінансових, організаційних заходів у державі, спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості; виявлення і нейтралізацію негативних факторів, які впливають на особу; створення умов для самовизначення в житті. У другому випадку цей термін становить сукупність законодавчо закріплених економічних і правових гарантій, встановлених державою, які забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян і убезпечують населення від негативних наслідків соціальних ризиків [2].

Всі автори, незважаючи на очевидні відмінності в підходах до визначення категорії «соціальний захист», єдині в тому, що необхідно при її організації орієнтуватися на перелік критеріїв, що стосуються всіх груп населення без будь-яких обмежень [12].

Для більш широкого розуміння поняття «соціальний захист» пропонуємо розглянути довідково – енциклопедичні джерела. В *The Encyclopedia Americana* зазначається, що соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей [14]. Економічна складова соціального захисту підкреслена у *World Book Encyclopedia*: соціальний захист — це урядова програма, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення [15].

При дослідженні сутності феномену «соціальний захист» заслуговує на увагу і підхід, розроблений Комісією соціального розвитку ООН. Соціальний захист розуміється як комплекс стратегій і програм державних і приватних секторів, які здійснюються суспільством у зв'язку з різними непередбачуваними обставинами з метою компенсації відсутності чи суттєвого обмеження прибутків від трудової діяльності, надання допомоги сім'ям з дітьми, а також забезпечення людей медичним обслуговуванням та житлом [9]. Міжнародна організація праці (далі – МОП), Конвенція МОП № 102 (1952 р.) визначає поняття соціального захисту як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу [9].

Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) визначає, що соціальний захист – це сукупність установ і заходів соціального страхування і соціальної допомоги, спрямованих на забезпечення безпеки повсякденного життя населення [8].

В Енциклопедії державного управління наводиться наступне визначення: соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [4].

Велика юридична енциклопедія тлумачить соціальний захист як систему економічних, правових, організаційних та інших заходів держави по забезпеченню соціальних прав і гарантій громадян [3].

Чинним українським законодавством поняття «соціальний захист» визначається, як правило, по відношенню до певної групи осіб (військові, інваліди і т.д.) або по відношенню до певних життєвих ситуацій. Загального (універсального) визначення цього поняття, яке б можна застосувати до всіх випадків вітчизняним законодавством не визначено [10].

Проблема змістовного навантаження дефініції пов'язана і з сучасним політичним курсом України. Реалізація намагань України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує значних змін у сфері соціального захисту населення [11].

На наш погляд, соціальний захист це перш за все економічна категорія, тому що базується на забезпеченні природних прав людини через запровадження економічних важелів. В історії становлення людської цивілізації, будь-якої соціально-економічної формації ми аналізуємо економічну складову як базис (підґрунтя) соціальної надбудови. Суспільні відносини завжди розглядалися через призму економічного розвитку країни [11]. Тому, на наш погляд, висувати алгоритм соціального захисту без економічного забезпечення з боку держави було б неправомірним.

Для авторського визначення поняття «соціальний захист» використовуємо статті Конституції України, міжнародного законодавства, довідниково – енциклопедичні джерела, значний масив доробок науковців.

Отже, соціальний захист – це комплексна система соціально-економічних відносин, що ґрунтується на діяльності держави та суспільства, реалізується шляхом впровадження правових, економічних та організаційних заходів для забезпечення гарантій і прав людини і спрямована на досягнення належного рівня життя всього населення України та формування й розвитку повноцінної особистості.

Соціальний захист як економічна, правова і соціальна категорія стала цікава саме через ті негаразди, упущення, помилки, які зазнала наша економіка в перехідний період. Саме через невизначеність даної дефініції законодавець в своїй правотворчій діяльності приймає необґрунтовані, далекі від соціальних європейських стандартів нормативно – правові акти, які на забезпечуються практикою європейської держави.

Сьогодні актуальність питання обумовлена тим, що Україна взяла курс на отримання членства в Європейському Союзі. Однією із умов вступу в ЄС є демократизація суспільства, законодавче закріплення соціальних європейських стандартів в галузі захисту прав людини. Для досягнення цієї мети законодавцю необхідно конструктивне законодавче впровадження норм які б повідали європейським соціальним цінностям. Новелізація соціального законодавства має забезпечуватись науковим обґрунтуванням, аналізом чинників соціально – економічного розвитку країни, використанням досвіду соціального розвитку провідних європейських держав.

Висновки. Узагальнюючи проведений аналіз, можна визначити, що на сучасному етапі постає необхідність формування дієвих механізмів соціального захисту населення.

Перш за все необхідно на законодавчому рівні визначити сутність поняття «соціальний захист», що сприятиме якісному унормуванню основних положень, тлумачень актів соціального законодавства. Аналіз національної та зарубіжної джерельної бази доводить некомпетентність сучасного сприйняття даного поняття а, відтак, і деяку необґрунтованість, неефективність та нерациональність механізму забезпечення права на соціальний захист.

По друге, потребує зміна норми статті 46 частини 1 Конституції України де має бути зазначено, що кожен громадянин має право на соціальний захист як загальну базову соціально-правову підтримку в конкретних економічних умовах. Соціальний захист має бути спрямований на захист прав всього населення України, а не тільки вразливих верств.

По третє, велика кількість нормативно – правових актів щодо соціального забезпечення, соціального страхування, пенсійного забезпечення залишається не систематизованою, що негативно впливає на реалізацію права людини на соціальний захист.

Отже, концепція соціального захисту населення потребує подальшого наукового адекватного тлумачення з метою її законодавчого закріплення і впровадження в соціальну політику держави.

Використана література:

1. Академічний тлумачний словник. URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554>
2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення та розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2007. 943 с.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
6. Лаврухін В.В. Соціальний захист населення: понятійно-категорійний аналіз. *Державне управління: теорія і практика*. 2014. № 1. С. 61–70
7. Лопушняк Г.С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 2(33). С. 10–17.
8. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. 2003. Том 21. С. 41–44.
9. Про мінімальні норми соціального забезпечення : Конвенція МОП № 102 (1952 р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_011
10. Рошканюк В.М. Визначення поняття «соціальний захист» в теорії права соціального забезпечення. *Форум права*. 2012. № 3. С. 626–630.
11. Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. 318с.
12. Соціальний захист населення України : монографія / авт.кол.: І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін.; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2009. 184 с.
13. Стівба Ю.І. Теоретична концептуалізація поняття соціального захисту населення. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 146.
14. The Encyclopedia Americana. Complete in thirty volumes. New York, 1973. Vol. 25. P. 102.
15. The World Book Encyclopedia: Complete in 22 vol. Vol. 18. Chicago; London; Sydney; Toronto, 1994. P. 98.

References:

1. Akademichnyi tлумачnyi slovnyk (2008). [Academic Explanatory Dictionary]. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554> [in Ukrainian].
2. Bolotina, N. B. (2005). Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini. [Social Protection Law: Formation and Development in Ukraine]. Kyiv : Znannia. 381 s. [in Ukrainian].
3. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (2007). Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk [A Large Encyclopedic Legal Dictionary]. Yuridychna Dumka. 943 s. [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of Public Administration] (2011), u 8 t., NADU, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. [Constitution of Ukraine]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].
6. Lavrukhin, V.V. (2014). Sotsialnyi zakhyst naseleennia: poniatiino-katehoriinyi analiz. [Social Protection of the Population: Conceptual-Categorical Analysis]. Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka, no. 1, S. 61–70 [in Ukrainian].
7. Lopushniak H.S. (2011). Sotsialnyi zakhyst naseleennia: teoretychna kontseptualizatsiia ta osoblyvosti derzhavnoho upravlinnia. [Social Protection of the Population: Theoretical Conceptualization and Features of Public Administration]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, issue 2. S. 10–17 [in Ukrainian].
8. Moskalenko V. (2003). Sutnist sotsialnoho zakhystu ta yoho mistse v politytsi sotsialnoi derzhavy [The Essence of Social Protection and its Place in the Policy of the Welfare State]. Naukovi zapysky, no 21, S. 41–44.
9. Konventsiiia MOP №102 Pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia vid 28 chervnia 1952 roku (1952) [ILO Convention No. 102 on Minimum Social Security Standards of 28 June 1952]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011 [in Ukrainian].
10. Roshkaniuk V.M. (2012). Vyznachennia poniattia “sotsialnyi zakhyst” v teorii prava sotsialnoho zabezpechennia. [Definition of the Concept of “Social Protection” in the Theory of Social Security Law]. Forum prava, no. 3. S. 626–630 [in Ukrainian].

11. Ruzhenskyi, M. M. (2013), *Sotsialnyi zakhyst naseleння v umovakh formuvannya rynkovoї modeli ekonomiky Ukrainy* [Social Protection of the Population in the Conditions of Formation of Market Model of Economy of Ukraine], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
12. *Sotsialnyi zakhyst naseleння Ukrainy* [Social Protection of the Population of Ukraine] (2009): monohrafiia avt. kol.: I. F. Hnybidenko, M. V. Kravchenko, O. F. Novikova ta in.; za red. V. M. Vakulenko, M. K. Orlatoho. K.: NADU. 184 s. [in Ukrainian].
13. Stovba Yu.I. (2016). *Teoretychna kontseptualizatsiia poniattia sotsialnoho zakhystu naseleння*. [Theoretical Conceptualization of the Notion of Social Protection of the Population]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*. T. 21. Vyp. 2. 146 p. [in Ukrainian].
14. *The Encyclopedia Americana*. Complete in thirty volumes. New-York, 1973. Vol. 25. 102 p.
15. *The World Book Encyclopedia: Complete in 22 vol.* Vol. 18. Chicago; London; Sydney; Toronto, 1994. 98 p.

Sukhytska N. The concept of “social protection” in the context of scientific research analysis: main characteristics

The article is devoted to the analysis of scientific investigations of leading scientists regarding the essence of the concept of “social protection”. Considering the relevance of the legal regulation of social protection at the current stage, its actual lack of formation, the ambiguity of interpretations by scientists of the conceptual-categorical apparatus, it becomes necessary to further improve the essence of this definition. The article aims, by analyzing the scientific research of scientists during the period of independence of Ukraine, to summarize and evaluate the interpretations of the essence of the concept, to reveal its meaning through the prism of ensuring and observing human rights in Ukraine.

Scientific research is based on a systematic analysis of scientific literature: full-text articles, monographs, dissertations, collections of scientific works, normative legal acts of current Ukrainian legislation, documents of the international community, reference and encyclopedic literature.

According to the results of the analysis, several positions of the interpretation of the concept were determined, namely: social and legal guarantees and their legal consolidation and a system of means and measures. Some researchers have followed the path of combining several starting terms: a system of priorities and mechanisms; system of activities and institutions; guarantees, means and measures; a system of social relations, protective measures and legal guarantees; guarantees and institutions, etc. It is proved that the diversity of certain definitions is connected with different approaches of scientists to the place of social protection in the system of social relations, the role of social protection in the development of the welfare state.

The essence of the concept of social protection and its transformation during the time of Ukraine’s independence was established, its own definition and recommendations were proposed for the completeness of the essence of the concept.

Key words: *social protection, social policy, state, social protection system, national legislation, social guarantees.*

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.06>

Ханикін Д. В.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена ризику загрози економічній безпеці України, який може бути реалізованим в умовах війни, який існує та для якого можна визначити першочергові рішення та заходи, до яких має вдатися держава для захисту національної економічної безпеки.

Враховуючи комплекс загроз економічній безпеці та небезпечні дії, процеси та явища в усіх сферах і галузях економіки, а також розуміння логіки їх розвитку та взаємовпливу в умовах кризи дозволяє краще уявити принципи національної стабільності, що, у свою чергу, спрощує забезпечення заходів та коригування економічної політики держави для забезпечення кращого захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Наявність загроз означає, що органи державної влади та інші суб'єкти забезпечення економічної безпеки потребують модернізації стратегії поведінки, перегляду планів і пріоритетів дій, зосередившись на зміцненні економічної безпеки держави.

Проте на практиці культура забезпечення економічної політики, орієнтованої на забезпечення економічної безпеки в Україні лише почала формуватися, оскільки перехід до реалізації потреб економічної безпеки в повсякденній політиці економічного розвитку потребує комплексного врахування викликів і загроз у практиці нормотворення та розробки політики. Забезпечення економічної безпеки також передбачає вирішення проблеми щодо інвестування в мінімізацію загроз, які ще не матеріалізувалися, особливо з огляду на критичне нормування коштів і ресурсів розвитку.

За результатами експертних досліджень, проведених у 2022–2023 роках, Уряд України, керівники бізнесу, політики, громадські організації, науковці та аналітики можуть системно оцінювати загрози економічній безпеці в умовах воєнного часу, які впливають на майбутній економічний розвиток України. Співпраця та взаємодія можуть зменшити майбутні ризики для економічної безпеки України.

Ключові слова: *забезпечення, економічна безпека, національна економіка, стабільність, невразливість, внутрішні і зовнішні загрози, економічне середовище, ефективність економічної політики.*

У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими в довоєнний період резервами і запасами безпеки, оперативним згуртуванням зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією і солідарністю громадян України перед обличчям екзистенційної загрози російської агресії та надання безпрецедентної міжнародної підтримки.

З початку тотального вторгнення Росії понад 25 відсотків українців залишилися без роботи та втратили заробіток. За оцінками Світового банку, рівень бідності зріс до понад 20 відсотків. Понад вісім мільйонів українців були змушені залишити свою країну, а майже шість мільйонів людей були переміщені всередині країни [2].

З переходом російської агресії у форму тривалої війни на виснаження посилюється безпосередній вплив бойових дій на економіку шляхом цілеспрямованих ударів по об'єктах критичної інфраструктури країни, виснаження фінансових резервів населення та економіки, збільшення в економічній нерівності, що склалася під час війни, і використання ворогом потенціалу різних гібридних інструментів впливу. Це вимагає необхідності реалізації цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах воєнного часу та аналітичної обробки їх результатів [3].

У 2023 році економічна безпека України залишається складною. Водночас, порівняно з попереднім періодом (весна 2022 року), поточна оцінка показує, що ризики загрози економічній безпеці були меншими.

Аналізуючи чинне національне законодавство, можемо зазначити, що у вітчизняній правовій сфері відсутнє визначення поняття «безпека». Натомість, у профільному Законі України

«Про національну безпеку України» від 24.02.2023 № 2952-IX [Про національну безпеку України : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>], виділено такі її різновиди, як воєнна, державна і т.д. Вивчаючи та аналізуючи змістовне наповнення кожної з них, можна сказати, що критерієм розмежування між такими видами законодавець вважає види реальних і потенційних загроз. Так, у випадку з військовою безпекою мова йде про воєнні загрози; для державної безпеки типовими є загрози невоєнного характеру; для громадської – деструктивні чинники, що можуть впливати на громадський порядок.

Для уникнення виникнення негативного прогнозу необхідними умовами є якнайшвидше подальше відновлення соціально-економічної динаміки та підтримання обсягів надходження зовнішніх компенсаційних ресурсів на рівні не нижче попереднього року.

У найбільш ризикованій зоні залишається показник високого дефіциту державного бюджету, хоча сприйняття інтенсивності впливу цього чинника на економічну безпеку у 2023 році дещо знизилося порівняно з попереднім оціночним періодом, у якому він враховувався як за ймовірності та найбільш загрозливого впливу [4].

Фактори соціального забезпечення матимуть критично високий вплив на економічну безпеку, що можна пояснити негативними очікуваннями значного погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення, а також втратою можливостей працевлаштування та поглибленням структурної нерівності на ринку праці.

Крім того, актуальним залишається ризик погіршення умов життя значних груп населення внаслідок руйнування житлово-цивільної інфраструктури.

Що стосується охорони праці, то ситуація дещо покращилася порівняно з минулорічними оцінками. Значна криза промислового виробництва втратила свою інтенсивність, що можна пояснити очевидним прогресом у спільних зусиллях держави та компаній у заходах підтримки бізнесу, скорочення дефіциту електроенергії та підтримки переїздів. При цьому ситуація залишається вкрай складною, навіть за умови спаду кризи промислового виробництва в 2023 році.

Підтримання напруженості щодо зовнішньоекономічної безпеки також тісно пов'язане із загрозами виробничій та інвестиційній/інноваційній безпеці. Водночас нестабільність логістичних шляхів, пов'язана з військовою небезпекою та можливими новими блокадами, не сприяє оптимізму щодо розвитку території, а отже, й безпеки зовнішньоекономічної діяльності у 2023 році. Найбільший вплив на зовнішньоекономічну безпеку матиме бути значною втратою експортного потенціалу через руйнування виробничих потужностей та збільшення від'ємного зовнішньоторговельного сальдо [2].

У контексті дослідження економічної безпеки України особливий інтерес становить саме державна безпека, до структури якої включається й економічна складова. Це наочно підтверджується законодавчо визначеною компетенцією суб'єктів її забезпечення, наприклад, ознайомлюючись із ч. 1 ст. 19 і ст. 1 законів України «Про національну безпеку України», від 24.02.2023 № 2952-IX [Про національну безпеку України : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>] та «Про Службу безпеки України» від 13.07.2023 № 3232-IX [Про Службу безпеки України : Закон України від 13.07.2023 № 3232-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>] відповідно, можна зазначити, що Служба безпеки України забезпечує державну безпеку.

Фінансова безпека залишиться ключовим напрямом економічної безпеки у 2023 році. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагають постійного фокусування державного сектору, насамперед, на питаннях забезпечення фінансових зобов'язань держави (як щодо заміщення втрачених податкових, так і митних), надходжень та щодо оптимізації видатків бюджету, збільшення фінансових ресурсів), стабільності пенсійної системи), забезпечення достатнього стимулювання економіки та залучення міжнародних фондів підтримки.

Експерти відносять інвестиційно-інноваційну складову до зони значного ризику, що може означати високу потребу у забезпеченні інвестиційно-інноваційної безпеки на основі складання та реалізації спеціального плану заходів щодо її забезпечення з урахуванням специфіки воєнний час. Враховуючи обмежені фінансові можливості держави щодо здійснення додаткових капіталовкладень, фінансова підтримка наукової діяльності та інших інноваційних галузей

потребує вдосконалення міжвідомчої координації та розширення можливостей для залучення іноземних інвесторів [3].

В умовах війни в Україні демографічна ситуація значно погіршилася, що має довгострокові негативні наслідки для всіх складових економічної безпеки, а вирішення демографічних проблем потребує коротко- та середньострокового планування та дій як у стратегічній перспективі, так і в стратегічна перспектива. У майбутньому на рішення щодо повернення громадян з-за кордону впливатимуть, у тому числі, заходи уряду щодо сприяння доходам і зайнятості населення, тому на державному рівні цим питанням слід приділяти максимальну увагу.

Завдяки здатності швидко та ефективно мобілізувати фінансові ресурси, контролювати ситуацію в банківському секторі, а також тому, що наша держава отримала значну міжнародну фінансову підтримку від МФО та країн-партнерів, Україні вдалося забезпечити виконання державних зобов'язань цілі, закладені в бюджеті для виконання фінансових зобов'язань, підтримки банківської стабільності та, крім того, збереження ділової репутації на міжнародних фінансових ринках, яку Україна створила за останні роки. Це створює фінансову основу для подальшого функціонування та створення умов для відбудови країни. Рівень загроз фінансовій безпеці знизився порівняно з минулим роком і наразі оцінюється як значний та помірний, за винятком ризику збільшення дефіциту державного бюджету, який залишається мінусовим. У 2023 році загрози залишаються значними та викликають велике занепокоєння. Значні втрати податкових і митних надходжень державного та місцевих бюджетів, збільшення державного боргу та витрат на його обслуговування, недофінансування окремих видатків бюджету, а також погіршення фінансової стійкості пенсійної системи через обмеженість фінансові можливості держави [3].

Виробничий сектор України значно постраждав від втрати частини трудового потенціалу через вимушену міграцію та додатково з осені 2022 року через ускладнення в енергозабезпеченні.

Важливим чинником є підтримка динаміки економіки, збереження купівельної спроможності населення шляхом належного забезпечення заробітної плати працівників, фінансування пенсій і соціальних допомог, надання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, а також помірна динаміка інфляції [4].

Водночас ЄС став найважливішим торговим партнером України. Міжнародна підтримка України стала одним із вирішальних факторів зниження рівня ризику для експорту країни. Міжнародні партнери, особливо європейські, відіграли важливу роль у розвитку транспортно-логістичних можливостей України. Однак без повного відкриття морських транспортних шляхів неможливо повністю подолати логістичні перепони для експортерів.

Після шокуючих наслідків початкової фази війни у другій половині 2022 року ситуація у виробничому секторі України почала покращуватися. Звільнення частини окупованих територій, скорочення районів ведення бойових дій, зменшення можливостей агресора завдати масованих ракетних ударів по території України, диверсифікація імпортно-експортних логістичних каналів – все це призвело до Це можливості відновлення багатьох виробничих процесів. Проте зростає небезпека збільшення сировинного та низькотехнологічного експорту, а також зростання негативного сальдо торговельного балансу [3].

Потужним рушієм для активізації вітчизняного виробництва має стати масштабна відбудова країни, яка розпочалася ще до завершення активних бойових дій.

У той же час, щоб забезпечити адекватну підтримку виробництва для відновлення, вже визначена операційна адаптивність вітчизняного підприємства повинна бути підкріплена його відповідною інвестиційною та інноваційною здатністю. Наразі початок значних відновлювальних процесів в економіці неминуче супроводжуватиметься збільшенням обсягів імпорту.

Наслідки тотальної війни значно погіршили ситуацію в інвестиційній сфері. Інвестиційна спроможність держави, яка значною мірою залежить від обсягів зовнішньої допомоги Україні, значно скоротилася. Значні середньострокові ризики, пов'язані з накопиченням ефектів зносу виробничих фондів та збільшенням технологічного відставання, призводять до суттєвого обмеження інвестиційної активності в корпоративному секторі. Крім того, наявні

інвестиційні ресурси економіки також значною мірою орієнтовані на цілі оперативного реагування – наслідки військової агресії, насамперед ремонт та відновлення пошкоджених виробничих потужностей для забезпечення їх функціональності, що не завжди можна поєднати з необхідною модернізацією. Обсяги приватного та державного фінансування наукових досліджень та інноваційної діяльності зменшилися в разі [3].

Високі ризики для економічної безпеки України внаслідок війни вкрай негативно впливають на наміри та настрої інвесторів та створюють довгострокову загрозу для подальшого відновлення країни через значне зниження інноваційної активності. Враховуючи те, що основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємства, погіршення можливостей ведення прибуткової господарської діяльності призвело до відмови від інвестиційних проєктів та обмеження доступу до зовнішніх інвестиційних ресурсів. Однак банківське кредитування інвестиційної діяльності скорочується швидше.

Масштабне вторгнення створює серйозну проблему для розвитку та підтримки людського капіталу. Серед основних викликів – значне погіршення соціально-економічного становища незахищених груп населення на фоні втрати можливостей працевлаштування та поглиблення структурної нерівності на ринку праці [2].

Посилилися негативні демографічні тенденції – загальне зменшення чисельності населення, особливо працездатного віку, з одночасним збільшенням частки людей похилого віку, з'явилися нові вразливі категорії громадян, зумовлені міграційними потоками, фізичними втратами населення тощо. збільшення ступеня втрати працездатності. Збільшується кількість людей з обмеженою працездатністю та особливими потребами. Військові дії стали чинником погіршення соціально-побутових умов цих груп населення та зменшення доступності медичних закладів та установ, що надають соціальні послуги. Це перешкоджає формуванню належного якісного людського капіталу в середньостроковій та довгостроковій перспективі та матиме негативні наслідки під час післявоєнного відновлення.

Поняття «економічна безпека держави» більшість науковців традиційно акцентують увагу на існуванні Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 22.03.2021 р. № 203, згідно з якими економічною безпекою визнається такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Однак попри конституційне визнання її значимості та зважаючи на підзаконний рівень і враховуючи рекомендаційний характер документа, об'єктивно вбачається за доцільне й виправдане закріпити таке поняття саме на законодавчому рівні [Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.03.2021 р. № 203. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>].

Кумулятивний довгостроковий ефект пов'язаного з війною зростання вартості життя на тлі зниження купівельної спроможності може призвести до погіршення якості життя не лише вразливих груп населення, а й найважливішої частини населення. населення України.

Гострий дефіцит фінансових і кадрових ресурсів на фоні значної руйнації соціальної та цивільної інфраструктури загострює завдання модернізації системи соціального захисту населення з метою посилення її цільового характеру та ризикоорієнтованості.

Тому, крім поточних завдань забезпечення людського капіталу, необхідно закласти основи нової соціальної політики, яка б враховувала сучасні світові тенденції та забезпечувала соціально-економічну інтеграцію всіх груп населення.

Загрози, які можуть спричинити високий рівень негативного впливу, але наразі мають помірну ймовірність виникнення, дають змогу виокремити потенційні тригери підвищених ризиків, попередження яких має визначати пріоритети діяльності політика забезпечення економічної безпеки. Ці тригери включають – збільшення частки біженців війни, які вирішують не повертатися до країни, а також можливий подальший виїзд – у разі погіршення ситуації з безпекою та після зняття обмежень на виїзд для призовників, що матиме негативний вплив на трудовий потенціал країни [1].

Зниження довіри до органів державного управління, особливо у сфері оподаткування, що призведе до погіршення податкової дисципліни та зростання неформального сегменту економіки.

Зменшення спроможності бюджетної системи забезпечити виконання запланованих видатків через труднощі з покриттям дохідної частини та/або фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити ефективність системи соціального захисту та ситуацію в бюджетній сфері (освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо).

Постійне зниження конкурентоспроможності українських виробників через тривале недоінвестування, зупинку інновацій та зростання додаткових витрат, що сповільнить післявоєнне відновлення, знищивши його інклюзивність та його мультиплікаційний ефект на економічне зростання та відновлення доходів [2].

Надмірний приплив імпортованих товарів споживчого та виробничого призначення через пригнічення та недостатню потужність внутрішнього виробництва, що закріпить стан імпортозалежності національної економіки, що спричинить тиск на торговий баланс та перешкоди динамічному відновленню виробництва та умови прийому на роботу.

Висновки. Законотворчість в рамках реалізації державної політики з питань формування безпеки використовується через нормативно-правові акти, що забезпечує стабільність і однозначність як особливий державно-владний припис, який є загальнообов'язковим при визначенні актуальним понятійним апаратом загроз сучасній державі. Посилення негативного впливу наслідків війни на навколишнє середовище, погіршення умов економічної діяльності (особливо в аграрному секторі) та якості життя населення (у тому числі створення додаткових перешкод для повернення людей на місця постійного проживання). Погіршення спроможності економіки забезпечити продовольчу безпеку внаслідок негативних процесів в аграрному секторі, зниження ефективності продовольчої інфраструктури (зберігання, первинної переробки, постачання сільськогосподарської сировини), що матиме негативні соціальні наслідки. Внаслідок чого виникає необхідність відмежування у першу чергу побудови відповідних, орієнтованих на певну групу, загроз та ризиків адміністративно-правових механізмів задля безпеки держави.

Використана література:

1. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.03.2021 р. № 203. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>.
3. «Про національну безпеку України» : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
4. Стратегія національної безпеки України : Закон України про Службу безпеки України: від 13.07.2023 № 3232-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

References:

1. Buniak N. (2022). *Sotsialna bezpeka liudyny: sutnist ta shliakhy zabezpechennia* [Human social security: essence and ways of provision]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
2. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (2021)*. [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. *Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli vid 22.03.2021r. № 203*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>.
3. *Zakoni Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy"* (2023). [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"]. № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy (2023)*. *Zakon Ukrainy pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy* [Law of Ukraine on the Security Service of Ukraine]. vid 13.07.2023 № 3232-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

Khanikin D. Ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of martial law

The article is devoted to the risk of a threat to the economic security of Ukraine, which can be realized in the conditions of war, which exists and for which it is possible to determine priority decisions and measures that the state should resort to in order to protect national economic security.

Taking into account the complex of threats to economic security and dangerous actions, processes and phenomena in all spheres and branches of the economy, as well as understanding the logic of their development and mutual influence in crisis conditions, allows a better understanding of the principles of national stability, which, in turn, simplifies the provision of measures and the adjustment of economic policy states to ensure better protection against external and internal threats.

The presence of threats means that state authorities and other subjects of ensuring economic security need to modernize the strategy of behavior, review plans and priorities of actions, focusing on strengthening the economic security of the state.

However, in practice, the culture of ensuring economic policy aimed at ensuring economic security in Ukraine has only just begun to form, since the transition to the realization of economic security needs in the everyday policy of economic development requires comprehensive consideration of challenges and threats in the practice of rulemaking and policy development. Ensuring economic security also involves addressing the issue of investing in minimizing threats that have not yet materialized, especially given the critical rationing of development funds and resources.

According to the results of expert research conducted in 2022–2023, the Government of Ukraine, business leaders, politicians, public organizations, scientists and analysts can systematically assess threats to economic security in wartime conditions that affect the future economic development of Ukraine. Cooperation and interaction can reduce future risks to the economic security of Ukraine.

Key words: *security, economic security, national economy, stability, invulnerability, internal and external threats, economic environment, effectiveness of economic policy.*

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.07>

Янчук Н. Д.

ПОРІВНЯЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті розкрито високу академічну значимість порівняльного кримінального права, а також обґрунтовано необхідність використання його методологічного потенціалу при проведенні кримінально-правових досліджень з метою отримання нових знань про глибинні процеси глобального та регіонального розвитку кримінального права та задля осмислення різноманіття кримінально-правових систем, правових інститутів, кримінально-правових норм, закономірностей їх становлення та розвитку.

Наголошено на особливій ролі порівняльно-правового методу при проведенні досліджень у сфері кримінального права, звернуто увагу, що саме використання порівняльно-правового методу виступає запорукою розвитку науки кримінального права.

Розкрито практичну роль порівняльного кримінального права. Зазначено, що воно виступає незмінним інструментом вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства для взаєморозуміння між представниками різних шкіл права та створення кращих правових форм відносин, що регулюються кримінальним правом. Констатовано, що методологічні можливості порівняльного кримінального права дозволяють по-іншому подивитись на національне право та поставити під сумнів деякі його відмінні особливості.

Указано на величезний потенціал порівняльного кримінального права в контексті міжнародної інтеграції та глобалізації політико-правового простору. Визначено роль порівняльного кримінального права при визначенні шляхів імплементації в національне правове поле міжнародних та регіональних стандартів у сфері кримінального права.

Зуважено, що порівняльне кримінальне право є незамінним інструментом у формуванні світогляду нового покоління юристів. Звернено увагу на те, що порівняльне кримінальне право розширює і збагачує знання студента-юриста, учить його поважати правову культуру інших народів, поглиблює розуміння власного права та допомагає розуміти, як використовувати критичні ідеї для покращення правових конструкцій.

Ключові слова: порівняльне кримінальне право, порівняльне правознавство, компаративістика, наукові тенденції, юридична наука, методологія, порівняльно-правовий метод.

Постановка проблеми. Порівняльне кримінальне право – відносно молодий напрям юридичного знання. Зародження компаративістики прийнято пов'язувати з початком ХІХ ст., коли період своєрідного «сліпого обожнювання» правознавцями національних правопорядків (як у Англії) або ж надтеоретична посвята науки права римському та канонічному праву (як це мало місце на європейському континенті), що знаменувала собою майже всю історію права в часи середньовіччя та новий час, минув, і в пошуках способів покращення національного права європейські юристи звернулися до дослідження іноземного права [9, с. 76]. Цікаво, що одними з перших досвідів порівняльно-правових досліджень стали праці у сфері кримінального права, зокрема мова йде про роботи Поля А. Фейєрбаха «Нарис кримінальної науки Корану» (1800 р.) та Карла Й. Міттермайера «Теорія доказів в кримінальному процесі відповідно позитивним законам та нормам французького кримінального законодавства» (1809 р.) і «Теорія доказів в німецькому кримінальному процесі на прикладі застосування закону в суді та німецькі кодекси в порівнянні з поглядами на кримінальний процес в Англії та Франції» (1834 р.). У 1839 р. видається двохтомник видатного французького науковця Жозефа Ортолана «Курс порівняльного кримінального законодавства». Однак, незважаючи на те, що протягом багатьох років порівняльне кримінальне право було предметом жвавих наукових дискусій, усе ж існує певна невизначеність відносно його правової природи, ролі та значення, методологічного наукового потенціалу для розвитку сучасної юридичної науки. Ситуація залишається незмінною і для вітчизняної компаративістики, котра має слабкі традиції вивчення методологічного, практичного та пізнавального потенціалу порівняльного кримінального права. Наше

дослідження є спробою частково усунути таку прогалину та звернути увагу наукової спільноти до феномену порівняльного кримінального права та його методологічного значення для розвитку юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З різним ступенем успішності над проблемними питаннями порівняльного кримінального права працювали вітчизняні та зарубіжні вчені. Значний вклад у розвиток порівняльного кримінального права внесли такі вчені, як: М. Ансель, В. Додонов, Г. Ссаков, Н. Крилова, Р. Леже, О. Маліновський, Ж. Прадель, А. Серебреннікова та ін. Водночас, незважаючи на вагомі здобутки вказаних учених, питання методологічного значення порівняльного кримінального права та його ролі при здійсненні порівняльно-правових досліджень в області кримінального права залишається мало вивченим, що й обумовило необхідність даної наукової розвідки.

Формулювання цілей. Метою дослідження є розкриття методологічного потенціалу порівняльного кримінального права та його ролі в розвитку науки кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Автор вважає необхідним «винести за дужки» полеміку відносно порівняльно-правового методу, методики проведення порівняльних досліджень у сфері порівняльного кримінального права тощо, а зупинитись на методологічному, пізнавальному, практичному потенціалі порівняльного кримінального права.

Слід розуміти, що порівняльне кримінальне право не є галуззю позитивного права, а являє собою допоміжну дисципліну в рамках порівняльного правознавства. Для науки кримінального права науковий потенціал порівняльного кримінального права зводиться до використання методів юридичної компаративістики в процесі досліджень явищ та процесів кримінально-правової дійсності. Однак, незважаючи на той факт, що, зазвичай, використовують методологічний потенціал порівняльного кримінального права, тим не менш не варто вважати, що порівняльне кримінальне право зводиться лише до цього; воно посідає особливе місце в системі юридичних наук.

Про актуальність використання результатів компаративістики зазначено багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Так висока актуальність методу порівняльно-правових досліджень у контексті міжнародної інтеграції та глобалізації політико-правового та економічного простору неодноразово зауважувалась в працях М. Богдана [3].

На думку відомого американського компаративіста Кристофера Осакве, у світі, де все є взаємопов'язаним та істинна природа будь-якого феномену пізнається лише в його співвідношенні з іншими, мислити без порівняння немислимо. У юриспруденції така аксіома стає закономірністю [5, с. 21].

Вивчення інших правових систем, – зазначав видатний французький компаративіст Раймон Леже, – дозволить людині, знайомій лише з правом своєї країни, відчинити двері в правовий всесвіт.

«Батько» пострадянської компаративістики Ю. Тихомиров вказував, що найбільш привабливою сферою використання результатів компаративістики є законотворча діяльність, у процесі якої проявляється гостра необхідність у знанні того, як влаштовані і як розвиваються законодавства іноземних держав, інтерес членів законодавчих органів та розробників проектів законів до інформації та розвитку галузей та підгалузей зарубіжного законодавства, правових інститутів.

На думку відомого узбецького вченого-компаративіста А. Саїдова, «порівняльно-правові дослідження дозволяють не лише підійти під більш широким кутом зору до вирішення багатьох традиційних питань правознавства, але й поставити ряд нових проблем» [8, с. 15].

Відомий швейцарський юрист К.-Х. Еберт зауважував, що «глибоке розуміння власної системи права доступне лише тим юристам, котрі використовують метод порівняльного правознавства як ефективний засіб правотворчості, за допомогою якого можна вдосконалювати правопорядок» [7, с. 71].

Усталена на підґрунті наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених сучасна компаративіська матриця дозволяє дійти висновку, що сьогодні порівняльне правознавство являє собою фундаментальну основу для проведення порівняльно-правових досліджень, що лежать

у різних площинах юридичного знання, ключове місце серед яких посідають наукові розробки у сфері порівняльного кримінального права.

Невід'ємною методологічною основою порівняльного кримінального права є порівняльно-правовий метод. Важливу особливість використання методу порівняльно-правових досліджень виділяє А. Саїдов. На думку вченого, у широкому сенсі використання даного методу є досить суттєвим у правотворчій, у правозастосовчій діяльності держав, а також у міжнародно-правовій практиці при підготовці та тлумаченні відповідних правових актів [8].

Значення даного методу в порівняльному кримінальному праві важко переоцінити. По-перше, це, безумовно, центральний метод порівняльного кримінального права, котрий слугує вирішенню таких задач, як вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, усунення соціокультурного бар'єру між різними кримінально-правовими системами, розроблення міжнародних кримінально-правових норм, створення уніфікованого понятійно-категоріального апарату, формування загальних правових цінностей. По-друге, застосування порівняльно-правового методу в порівняльному кримінальному праві дозволяє визначити місце власної кримінально-правової системи на правовій карті світу, критично осмислити її особливості, усвідомити спільні та відмінні риси з іншими кримінально-правовими системами сучасності. По-третє, порівняльно-правовий метод має практико-прикладне значення, спрямоване на застосування найбільш вдалих законодавчих рішень, котрі ефективно себе зарекомендували в регулюванні кримінально-правових відносин в інших кримінально-правових системах. По-четверте, порівняльно-правовий метод дає можливість спрогнозувати розвиток кримінального права в тій чи іншій країні, його інститутів та норм у майбутньому. По-п'яте, порівняльно-правовий метод дозволяє краще зрозуміти тенденції розвитку кримінального права на сучасному етапі як на національному, так і на міжнародному рівнях [1, с. 93–94].

Порівняльне кримінальне право виступає незмінним інструментом вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства. Глибоке розуміння власної правової системи можливе лише тоді, коли порівняльно-правовий метод використовується як ефективний засіб вдосконалення правопорядку. Порівняльні дослідження у сфері кримінального права виступають єдиною можливим аналогом правового експерименту чи лабораторного досвіду у юридичних науках, і тому їх цінність для правових реформ безцінна. Провідні компаративісти світу в один голос зауважують, що досвід, накопичений іншими народами, це невичерпне джерело, з котрого можна отримати велику користь при проведенні будь-яких значних реформ національного законодавства.

Водночас переважна більшість досліджень у сфері порівняльного кримінального права здійснюється представниками науки кримінального права, а не компаративістами, що, безумовно, накладає свій відбиток на результати таких досліджень, оскільки подібні наукові розвідки проводяться без прив'язки до методології та предмету порівняльного кримінального права. Більшість порівняльних досліджень робіт у сфері кримінального права написані в душі позитивізму і не опираються на потенційні пізнавальні можливості методології порівняльного кримінального права. Приймаючи даний факт до уваги, необхідно вказати на наступне. Сьогодні в області порівняльно-правових досліджень у сфері кримінального права відслідковуються дві тенденції: «лавина» теоретичних досліджень, відірваних від національних реалій, і, як наслідок, малоефективних із практичної точки зору; та «експансія» практичних рекомендацій по корегуванню тих чи інших кримінально-правових норм. Сформована на основі академічних пошуків представників науки кримінального права сучасна компаративістська парадигма в ряді випадків непридатна для вирішення поставлених практикою завдань та нездатна адекватно знайти теоретичний вихід при вирішенні конкретних проблем кримінального права.

Незважаючи на удавану простоту проведення порівняння, оволодіння методологією та методикою порівняльно-правових досліджень завдання не просте. Свого часу видатний правознавець В. Корецький звертав увагу на складнощі методології, зокрема у вигляді відмінностей у мовах, матеріалів різних держав, що порівнюються, неузгодженість методології, неминучість відмінностей їх судової практики тощо, котрі, безумовно, впливають на дослідження, тому мають враховуватись та долатись. Доводиться констатувати, що у фаховій літературі мають місце незрілі пропозиції, відповідно до яких достатньо перенести на національний ґрунт ту чи

іншу норму або ж той чи інший інститут кримінального права, що добре себе зарекомендував в інших державах, і воі та – правовий вакуум заповнений, а нововведення чарівним чином запрацювало так само добре, як і в країні, звідки воно було рецепційоване. Але, насправді, ситуація дещо інакша. Специфіка порівняльно-правових досліджень полягає у встановленні концептуальних особливостей явищ кримінально-правової дійсності, що вивчаються. А такі особливості формуються під впливом історичних, економічних, політичних, культурних, релігійних та ін. факторів, що можуть виступати суттєвою перепорою на шляху їх успішної трансформації.

Ігнорування методологічної складової при проведенні порівняльно-правових досліджень у сфері кримінального права напругу позначається на якості досліджень. Фундаментальні порівняльно-правові дослідження у сфері кримінального права не мають замикатися на рівні побудови все нових та нових правових норм.

Відомий французький компаративіст Марк Ансель свого часу запропонував нові підходи до вивчення законодавства та права окремих держав. Зокрема, учений запропонував співвідносити не окремі правові інститути, а системи права, взяті в їх єдності. Він стверджував, що порівняльне правознавство не варто обмежувати формальним порівняльно-правовим аналізом норм, що цікавлять дослідника, оскільки вказане дослідження варто піддавати соціологічному вивченню в більш широкому сенсі слова [2, с. 7].

К. Цвайгерт та Х. Кьотц у своїх роботах зазначали, що будь-яке порівняльно-правове дослідження має починатися з постановки мети, в основі якої лежить «невдоволеність дослідника у вирішенні існуючої проблеми силами національного права та законодавства» [9, с. 34].

Порівняльне кримінальне право має величезний потенціал, і не лише для розвитку науки кримінального права, але і в контексті міжнародної інтеграції та глобалізації політико-правового простору. К.-Х. Еберт вважав, що головною метою порівняльного правознавства є уніфікація права на міжнародному рівні. На його думку, подальше існування людства вимагає доповнити політичну та економічну інтеграцію світового співтовариства правовою інтеграцією. Дійсно, порівняльне кримінальне право покликане відіграти значну роль у тих процесах, котрі охоплюються такими поняттями, як конвергенція кримінально-правових систем та міжнародна інтеграція. І в цьому плані зростає методологічний потенціал порівняльного кримінального права як способу вивчення та оцінки юридичних сфер, у яких відбувається така співпраця. З урахуванням своєї безапеляційної практико-прикладної значимості порівняльно-правові дослідження у сфері кримінального права відкриваються широкі можливості для використання таких напрацювань з метою міжнародної співпраці та формування єдиного світового правового простору. Сьогодні вітчизняна правова наука і практика демонструють готовність сприймати об'єктивний процес інтернаціоналізації кримінального права та поступове зближення кримінально-правових систем світу.

Порівняльне кримінальне право відіграє суттєву роль у тлумаченні міжнародних конвенцій, різноманітних договорів, кількість яких зростає в геометричній прогресії. Розвиток порівняльно-правових досліджень у сфері кримінального права виступає запорукою захисту інтересів держави на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, успішного представлення інтересів держави на міжнародному рівні, а громадян – у міжнародних судах.

XX ст. ознаменувалось розвитком міжнародних кримінальних трибуналів, що зробило дослідження в області порівняльного кримінального права абсолютно необхідними. Розуміючи важливість проблеми належного порівняльно-правового методу, Міжнародний трибунал по Югославії у справі Furundzija спробував сформулювати основні положення вказаного методу: «Якщо норми міжнародного кримінального права не визначають будь-яке поняття кримінального права, посилання на національне законодавство стають виправданими за таких умов:

- 1) якщо інше не передбачене міжнародно-правовою нормою, посилання не має йти лише на одну правову систему, скажімо, на систему країн загального права чи країн континентального права. Замість того, міжнародні суди зобов'язані звертатись до загальних концепцій та правових інститутів, загальних для основних правових систем світу. Це означає процес визначення загальних знаменників у цих правових системах з тим, щоб чітко акцентувати їх загальні основоположні поняття;

2) оскільки міжнародне кримінальне провадження проявляє певні риси, що відрізняються від національного кримінального провадження, слід враховувати специфіку міжнародного кримінального провадження, застосовуючи поняття кримінального права. Таким чином, можна уникнути як механічного імпортування чи транспозиції із національного права в міжнародне кримінальне провадження, так і пов'язаного з цим викривлення унікальних рис такого провадження» [4, с. 70].

Це лише один із показових прикладів, котрий вказує на практичну необхідність раціоналізації застосування порівняльно-правового методу у правозастосовчій практиці через визначення методологічного інструментарію.

Оволодіння методологією та методами порівняльно-правового аналізу дозволяє правильно орієнтуватися у величезній лавині нормативно-правових актів, зіставляти різні варіанти правових рішень та обирати найкращий варіант з урахуванням досвіду інших кримінально-правових систем. Порівняльне кримінальне право виконує значні функції у сфері кримінально-правових досліджень. Однією з перших функцій можна цілком справедливо назвати критичну функцію. Указана функція покликана здійснювати критичну оцінку кримінального закону. Методологічні можливості порівняльного кримінального права дозволяють по-іншому подивитись на національне право та поставити під сумнів деякі його відмінні особливості. Такий підхід дозволяє здійснити переоцінку внутрішньодержавного кримінального права. Наступна функція – об'єднувальна. У результаті проведення порівняльно-правового дослідження у сфері кримінального права можуть бути виявлені подібності між різними правовими системами, що слугує прямим підтвердженням зближення кримінально-правових систем. До того ж можна навіть сказати, що зближення правових систем є одним із ключових завдань, що ставить перед собою компаративіст у процесі проведення порівняльно-правових досліджень, адже він прагне до гармонізації, уніфікації кримінально-правових норм. Побічним явищем даної функції є глобалізація права, що виливається в рух супротиву національних кримінально-правових систем, котрі стоять на позиції, що т. зв. «вестернізація» права не може виступати рецептом у політиці, так би мовити, «наздоганяльного» розвитку і кримінально-правові системи мають зберігати свою унікальність. І третя функція порівняльного кримінального права – диференційна. Така функція полягає в акцентуванні уваги в процесі проведення порівняльно-правового дослідження на особливостях національної правової культури, правової традиції, правовій ментальності як факторів, що обумовлюють національні відмінності в кримінальному праві, тобто ідея полягає в тому, щоб показати, що правознавці притримуються різних поглядів, через те що вони належать до різних правових традицій.

Порівняльне кримінальне право є незамінним інструментом у формуванні світогляду нового покоління юристів, котрі, відповідно до знаменитого вислову, повинні навчитись «думати глобально, діяти локально». Сучасна юридична наука не може вважатися самодостатньою, обмеживши предмет свого дослідження рамками національного права. Як слушно зауважує А. Саїдов: «Саме веління духу часу змусило юридичні інститути та факультети багатьох країн світу включити в навчальний план поряд із національним порівняльне ... право, котре концентрує увагу на «глобальному вимірі»..., тобто на аспектах правового регулювання, котрі виходять за межі національних кордонів, характеризуються наявністю іноземного елемента, присутністю міжнародним параметрів, значення яких в сучасних умовах різко збільшилось» [8].

Сьогодні запровадження курсу «Порівняльне кримінальне право» в навчальні програми вишів, розвиток та вдосконалення процесу навчання в даній галузі знань – це не забаганка компаративістів, а потреба самого процесу вдосконалення юридичної освіти, хоча питання про те, на яку аудиторію має бути розрахований курс порівняльного кримінального права (на масову чи лише на здобувачів вищої освіти, що спеціалізуються на дисциплінах кримінально-правового циклу) залишається відкритим. Відомий французький компаративіст Рене Давид зазначав, що вивчення порівняльного правознавства – це, свого роду, доля та привілей лише окремих, що претендують на високий рівень професіоналізму та правової культури студентів [6]. Йому вторять Конрад Цвайгерт та Хайн Кьотц, зауважуючи, що порівняльне правознавство посягає доля елітарного предмету для інтелектуалів, яке середньому студенту було б неможливо опанувати.

Однак роль порівняльного правознавства у юридичній освіті (а це доцільно по відношенню і до порівняльного кримінального права), безсумнівно, значна. Воно «розширює і збагачує знання студента-юриста; він учить поважати самостійну правову культуру інших народів, поглиблює розуміння власного права, починає розуміти, як використовувати критичні ідеї для покращення правових конструкцій, отримує знання про соціальну обумовленість правових норм та глибше вникає у процес формування правових інститутів» [9, с. 28]. Дійсно, погляд на власне національне кримінальне законодавство через призму закордонного досвіду дозволяє більш чітко побачити існуючі прогалини та недосконалості в ньому або ж, навпаки, з гідністю оцінити передові вітчизняні кримінально-правові інститути, які варто було б перейняти іншим державам.

Варто також виокремити значення порівняльного кримінального права в розумінні правової культури та звичаїв інших правових систем, що зазвичай докорінно відрізняються від вітчизняних. Як говорять компаративісти, порівняльне правознавство – це потужне щеплення від юридичного шовінізму та правового імперіалізму.

Ще одним «побічним» наслідком вивчення навчальних дисциплін компаративного циклу є вдосконалення здобувачами освіти своїх знань іноземної мови, перш за все англійської та французької, оскільки це офіційні мови ряду міжнародних організацій (використання англота франкомовних версій сайтів), а також через те що більшість кримінальних законів, наукових публікацій не перекладені на українську.

Висновки. Таким чином, методологічне значення порівняльного кримінального права в науковому, освітньому та практичному плані беззаперечне та пояснюється його особливою роллю: воно являє собою фундаментальну основу розвитку сучасної науки кримінального права, виступає її своєрідним методологічним донором, привносить у юридичну думку ідеї праворозуміння правових традицій інших держав, дає змогу вдосконалювати власну кримінально-правову систему на основі переосмислення розвитку кримінального права на міжнародному та регіональному рівнях, збагачувати національне кримінальне право за допомогою кращих зарубіжних норм і правових концепцій. Перефразувавши вислів великого компаративіста сучасності Ю. Тихомирова, можна сказати, що порівняльне кримінальне право відіграє роль «легального мосту» між «державними берегами».

І це один момент, який дозволяє вести мову про методологічне значення порівняльного кримінального права, полягає в тому, що останні два десятиліття характеризуються збільшенням кількості публікацій у сфері кримінального права, в основі яких лежить порівняльно-правовий метод. Найбільш перспективними, ефективними будуть ті дослідження у сфері порівняльного кримінального права, котрі спрямовані не на вирішення одномоментних проблем або такі, що пропонують косметичні шляхи вирішення законодавчих протиріч, а на фундаментальний порівняльно-правовий аналіз, результатом якого мають стати якісно нові концепції та пропозиції щодо вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики.

Використана література:

1. Янчук Н. Д. Методологія порівняльного кримінального права: нові парадигми та перспективи. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2. С. 89–98.
2. Ancel M. *Utilite et methods du droit compare*. Neuchatel: Editions Ides et Calendes, 1971. 139 p.
3. Bogdan M. *Concise Introduction to Comparative Law*. Groningen: Europa Law Publishing, 2013. 323 p.
4. Case № IT-95-17/1-T Productor v. Furundzija, Judgment of the Trial Chamber of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, 10 Desember 1998. URL : <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210/>.
5. *Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil and Common Law Traditions, with Special Reference to French, German, English, and European Law* / Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe K. West Publishing Company, 1994. 772 s.
6. David R., Jauffret-Spinozi C. *Les grands systemes de droit contemporains*, 10e éd. URL : <https://www.librairiedalloz.fr/livre/9782247090501-les-grands-systemes-de-droit-contemporains-12e-edition-rene-david-camille-jauffret-spinosi-marie-gore/>.

7. Ebert K. H. Rechtsvergleichung. Einführung in die Grundlagen / Kurt Hanns Ebert. Author Ebert, Kurt Hanns. Imprint Bern : Stämpflis, 1978. 230 p.
8. Saidov A. Comparative Civil Law as Scholarly and Teaching Discipline. URL: <https://jurkniga.ua/ru/sravnitelnoe-grazhdanskoe-pravo-kak-uchebnaya-disciplina/>.
9. Zweigert K., Kotz H. An Introduction to Comparative Law: The framework. North-Holland Publishing Company, 1977. 385 p.

References:

1. Yanchuk N.D. (2022) Metodolohiia porivnialnoho kryminalnoho prava: novi paradyhmy ta perspektyvy [Methodology of comparative criminal law: new paradigms and perspectives]. Visnik LDUVS im. E.O. Didorenka. № 2. S. 89–98. [in Ukrainian].
2. Ancel M. (1971) Utilite et methods du droit compare [Usefulness a Usefulness and methods of comparative law] Neuchatel: Editions Ides et Calendes, 139 p. [in French].
3. Bogdan M. (2013) Concise Introduction to Comparative Law. Groningen : Europa Law Publishing, 323 s.
4. Case № IT-95-17/1-T Productor v. Furundzija, Judgment of the Trial Chamber of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, 10 Desember 1998. URL : <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210>.
5. Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil and Common Law Traditions, with Special Reference to French, German, English, and European Law (1994) / Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe K. West Publishing Company, 772 s.
6. David R., Jauffret-Spinozi, C. (2001) Les grands systèmes de droit contemporains [Major legal systems of modern times], 10e éd. URL : <https://www.librairiedalloz.fr/livre/9782247090501-les-grands-systemes-de-droit-contemporains-12e-edition-rene-david-camille-jauffret-spinosi-marie-gore> [in French].
7. Ebert K. H. (1978) Rechtsvergleichung. Einführung in die Grundlagen / Kurt Hanns Ebert. Author Ebert, Kurt Hanns [Comparative law. Introduction to the basics] Imprint Bern : Stämpflis, 230 s. [in German].
8. Saidov A. (2010) Comparative Civil Law as Scholarly and Teaching Discipline. URL : <https://jurkniga.ua/ru/sravnitelnoe-grazhdanskoe-pravo-kak-ucheb-naya-disciplina>.
9. Zweigert K., Kotz, H. (1977) An Introduction to Comparative Law: The framework. [An Introduction to Comparative Law: The framework] North-Holland Publishing Company, 385 s. [in German].

Yanchuk N. Comparative criminal law: methodological significance

In the presented article, the author reveals the high academic significance of comparative criminal law, and also substantiates the need to use its methodological potential when conducting criminal legal research in order to obtain new knowledge about the deep processes of the global and regional development of criminal law, in order to understand the diversity of criminal legal systems, legal institutions, criminal law norms, patterns of their formation and development.

The author emphasizes the special role of the comparative legal method in conducting research in the field of criminal law, and draws attention to the fact that the use of the comparative legal method is the key to the development of the science of criminal law.

The practical role of comparative criminal law is revealed, it is noted that it acts as an invariable tool for improving domestic criminal legislation, for mutual understanding between representatives of different schools of law and the creation of better legal forms of relations regulated by criminal law. It is noted that the methodological possibilities of comparative criminal law allow us to look at national law in a different way and question some of its distinctive features.

The enormous potential of comparative criminal law in the context of international integration and globalization of the political and legal space is noted. The role of comparative criminal law in determining ways of implementing international and regional standards in the field of criminal law into the national legal field is emphasized.

It is noted that comparative criminal law is an indispensable tool in shaping the outlook of a new generation of lawyers. It is noted that comparative criminal law expands and enriches the knowledge of a law student, teaches him to respect the legal culture of other nations, deepens the understanding of his own law and helps to understand how to use critical ideas to improve legal constructions.

Key words: comparative criminal law, comparative jurisprudence, comparative studies, scientific trends, legal science, methodology, comparative legal method.

НАШІ АВТОРИ

ГАЛИЧ РОМАН
ВОЛОДИМИРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри банківського бізнесу та фінансових технологій, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
r.v.galych@karazin.ua

ГОЛОВКО
ДМИТРО ВІКТОРОВИЧ

аспірант кафедри теорії та історії держави і права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова
9-3@ukr.net

КАЗАРЯН
ІРИНА СЕРГІЇВНА

аспірант кафедри кримінального процесу, Одеський державний університет внутрішніх справ
13adul77@gmail.com

КОСЯЧЕНКО
КСЕНІЯ ЕДУАРДІВНА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
kosiachenko5@ukr.net

СУХИЦЬКА
НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Навчально-науковий інститут права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
nata_v_s@ukr.net

ХАНИКІН ДМИТРО
ВАЛЕНТИНОВИЧ

аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова
dimh1@ukr.net

ЯНЧУК НАТАЛІЯ
ДМИТРІВНА

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права, Одеський державний університет внутрішніх справ
yanchuknd@ukr.net

OUR AUTHORS

- GALYCH ROMAN PhD of Law, Associate Professor at the Department of Banking Business and Financial Technologies, V. N. Karazin Kharkiv National University
r.v.galych@karazin.ua
- HOLOVKO DMYTRO Postgraduate at the Department of Theory and History of State and Law, Dragomanov Ukrainian State University
9-3@ukr.net
- KAZARYAN IRINA Graduate student at the Department of Criminal Procedure, Odessa State University of Internal Affairs
13adul77@gmail.com
- KOSIACHENKO KSENIIA Phd of Law, Associate Professor at the Department of Civil and Legal Disciplines, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
kosiachenko5@ukr.net
- SUKHYTSKA NATALIYA PhD in Law, Head of the Department of Law and Branch Legal Disciplines, Educational and Scientific Institute of Law and Political Science of Dragomanov Ukrainian State University
natav_s@ukr.net
- KHANYKIN DMYTRO Postgraduate Student at the Department of Jurisprudence and Branch Legal Disciplines, Dragomanov Ukrainian State University
dimh1@ukr.net
- YANCHUK NATALIYA Candidate of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Theory and History of State and Law, Odessa State University of Internal Affairs
yanchuknd@ukr.net

ЗМІСТ

Галич Р. В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	3
Головко Д. В. ОБҐРУНТУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНОМ.....	10
Казарян І. С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ.....	14
Косяченко К. Е. ДІЯЛЬНІСТЬ ОКРЕМИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ США У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ.....	21
Сушицька Н. В. ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	27
Ханикін Д. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	33
Янчук Н. Д. ПОРІВНЯЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	39
НАШІ АВТОРИ.....	46

CONTENTS

<i>Galych R.</i> PROBLEMS OF PROTECTION OF LABOR RIGHTS IN WAR CONDITIONS.....	3
<i>Holovko D.</i> JUSTIFICATION OF STATE-LEGAL DOCTRINE OTTO EIHELMAN.....	10
<i>Kazarian I.</i> PECULIARITIES OF CONSIDERATION OF REQUESTS FOR SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS RELATED TO WAR CRIMES.....	14
<i>Kosiachenko K.</i> ACTIVITIES OF CERTAIN US NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF CRIME PREVENTION.....	21
<i>Sukhytska N.</i> THE CONCEPT OF “SOCIAL PROTECTION” IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC RESEARCH ANALYSIS: MAIN CHARACTERISTICS.....	27
<i>Khanikin D.</i> ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	33
<i>Yanchuk N.</i> COMPARATIVE CRIMINAL LAW: METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE.....	39
OUR AUTHORS.....	46

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Серія 18. Право

Випуск 40

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 30.06.2023.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 5,81. Обл.-вид. арк. 4,59.

Замов. № 1223/761. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.